

ปฐกัณฐะ ๓ ๓๖

๑๑

อัมมกัณฐะ

๑๒

กัณฐะ ๑๓ ๑๔

929. 7999593

พ 514 ๒

ประวัติตระกูล ๓ ตระกูล

และ

ลิลิตสกุลชาดก

ของ

ท่านปู่ ฤทธาคนี

9. 7999593
514 ๒

ประวัติตระกูล ๓ ตระกูล

และ หอสมุดแห่งชาติรัชมังกลาภิเชก
จันทร์บุรี

ลิลิตสกุลชาดก

พิมพ์ในการฉาปนกิจศพ

ท่านผู้ ฤทธาคนี

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๐๒

ด้วยอภินันทนาการ

จาก นพคุณศรี (สม)

คฤหาสน์ ๓ คฤหาสน์คฤหาสน์

กรมศิลปากร
กรุงเทพฯ

กรมศิลปากร

กรมศิลปากร

กรมศิลปากร

เลขที่ ๑๑

เลขที่ ๑๑๑๑๑๑๑๑

๗ ๕๑๔ ๗

เลขที่ ๑๑๑

๑๑ ๑๑๑ ๑๑๑ ๑๑๑ ๑๑๑

กรมศิลปากร
๑๑/๑๑๑๑๑ ๑๑๑

คำนำ

เรื่องที่ผมพิมพ์ในหนังสือนี้ คุณพ่อเป็นผู้ประพันธ์ และเขียนไว้เอง
ทั้งสิ้น ลิลิตมี ๒ เรื่อง คือลิลิตสภกษัตริย์ทพมพคราวน กยลิตตราม
เกียรติทอนนางลอบ ซึ่งท่านประพันธ์ไว้นานมาก ไม่สามารถจะพิมพ์
ในคราวนี้ ส่วนประวัติต้นตระกูลนั้น ท่านเริ่มเขียนแต่ พ.ศ. ๒๔๖๑
และเขียนเพิ่มเติมมาโดยลำดับ จนภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ การ
เขียนนั้นเขียนตามความทรงจำของท่านที่ ได้ยินบอกเล่ามาแต่ผู้ใหญ่ใน
ตระกูลบ้าง ผู้ใหญ่อื่นที่รู้เรื่องเกี่ยวกับบรรพบุรุษตระกูลนบ้าง มิได้สอบ
หลักฐานยืนยันให้ถูกต้องแน่ชัด หากผิดพลาดประการใด ขอท่าน
ผู้อ่านโปรดอภัยด้วยเถิด ท่านจำมาเขียนไว้ด้วยความหวังดี ที่จะให้
เป็นประโยชน์แก่อนชนลูกหลาน ในบรรดาญาติชั้นเดียวกันกับท่าน
ก็มท่านผู้เคยทเป็นคนจำแม่นแล้วก็เขียนเป็นด้วย จึงเห็นควรพิมพ์
รักษาไว้เป็นอนุสรณ์ของท่าน และก็หวังว่าจะเป็นประโยชน์ในทางศึกษา
หาความรู้เรื่องเก่า ๆ ได้ด้วย

ส่วนประวัติตัวท่านเอง ท่านเขียนโดยประสงค์ของท่าน ไม่
ละเอียดถี่ถ้วนนัก หากบกพร่องในส่วนที่พาดพิงถึงญาติผู้อื่นใด ควร
กล่าวถึงแต่ไม่กล่าวไว้ก็ดี กล่าวเกินเลยไปก็ดี ข้าพเจ้าขออภัยแทน
ท่านด้วย

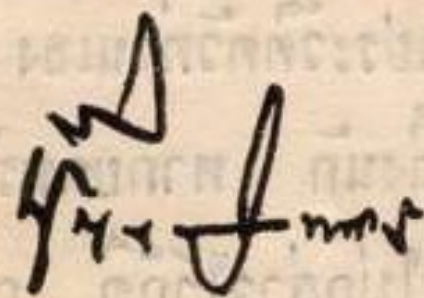
ในการพิมพ์หนังสือนี้ ต้องยากลำบากถึง ๒ ประการ มีเวลา
จำกัดเต็มทนประการ ๑ อีกประการ ๑ เรื่องประวัติที่คุณพ่อเขียนไว้นั้น
พิมพ์ได้ ๒๐๐๐ เล่ม

๒

ส่งเรียงพิมพ์ทันทีไม่ได้ ต้องคัดและจัดระเบียบหนังสือใหม่ ได้อาศัย
นาวาอากาศเอกเมฆ อำไพจิตร หัวหน้าอนุศาสนาจารย์ทหารอากาศ
รีบไปช่วยจัดทำตลอดถึงจัดพิมพ์ ในการคัด เรืออากาศโทนาว นาคศิริรุ่ง
อนุศาสนาจารย์ ช่วยพิมพ์เป็นเวลาหลายชั่วโมง ประกอบกับกรม
สารบรรณทหารอากาศอนุญาตให้โรงพิมพ์ของทหารอากาศรีบพิมพ์ด่วน
เจ้าหน้าที่โรงพิมพ์ก็ให้ความร่วมมืออย่างแข็งขัน ทางกรมช่างอากาศ
ก็ช่วยบริการให้ความสะดวกแก่เจ้าหน้าที่โรงพิมพ์ ทั้งนี้ หนังสือซึ่งตาม
ปกติจะต้องใช้เวลาอย่างน้อย ๑๐ วันจึงจะเสร็จ จึงสำเร็จได้ใน ๓ วันทัน
เวลา ข้าพเจ้าในนามแห่งญาติทั้งหลายขอขอบคุณท่านทั้งปวงที่กล่าว
มาแล้วเป็นอย่างยิ่ง

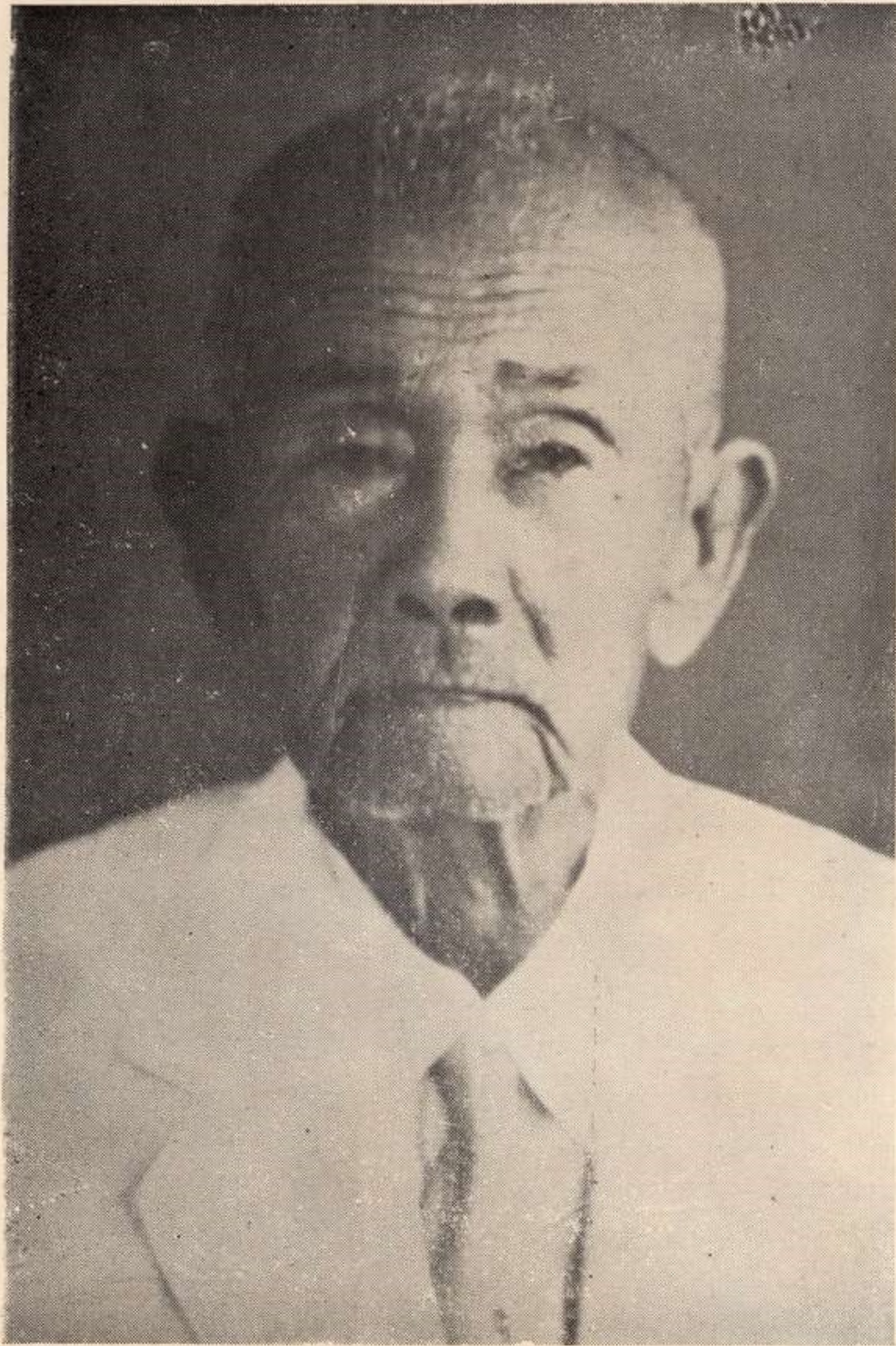
บุญกุศลที่ลูกหลานญาติมิตรบำเพ็ญ ด้วยความกตัญญูแก่เวทีกใน
ครั้งนี้ ขอทิศแก่คุณพ่อทั้งมวล ขอบุญราศีจงสัมฤทธิ์ผลเป็นประโยชน์
สุขโดยควรแก่คุณพ่อทุกสถาน เทอญ.

จอมพลอากาศ

บ้านถนนปฏิพัทธ์ พระนคร.

วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๐๒

ถ่ายภาพเมื่อ ๒๕ พ.ค. ๒๕๐๐
อายุ ๘๘ ปี

ประวัติตระกูล ๓ ตระกูล

ท่านปู่ ฤทธาคนี เขียนเอาไว้

ตั้งแต่ท่านสังฆราชก่อน ลงมาถึงฤทธาคนี และสาล์เล็กน้อย
ไม่ท้วงวงศัญชาติใดตลอด เพราะฉะนั้น นายปู่ ฤทธาคนี จึงได้
ไปตามวงศัญชาติที่สืบเนื่องมาแต่ท่านสังฆราชก่อน ให้ไปแจ้งความ
ต่อนายอำเภอที่ตนอยู่นั้น ๆ ให้ขอใช้นามสกุล “พิทักษ์สาล์” ฉะนั้น
จึงรวมเป็น ๓ ตระกูลด้วยกัน

๑. ตระกูลฤทธาคนีนั้น พระมงกุฎเกล้า ฯ พระราชทานนามบรุษ
ตรีแลลัม ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์

๒. ตระกูลสาล์เล็กน้อย พระมงกุฎเกล้า ฯ พระราชทานขุนราช-
พรหมา (หุ้ม) แพทย์พระโอสถคัน

๓. ตระกูล พิศาล นายปู่คึกชน

ฉะนั้น จะได้ว่าประวัติโดยพิสดารบ้าง และโดยย่อบ้าง ดัง
ต่อไปนี้

นายปู่ ฤทธาคนี

ต้นตระกูล

ท่านสังฆราชคอนเกกท จ.ว. ขยอชา ลำนำทางพระครุ ค่ายล
บ้านพระนอน เป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ มาแต่ครั้งกรุงเก่าเสียแก่พม่า
ครั้นสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้ปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ ก็ทรง
โปรดให้สมเด็จพระพุฒาจารย์คอนขันธ์เป็นสมเด็จพระสังฆราช ลงมา
อยู่ที่วัดระฆังโฆสิตาราม เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีมีพระสทิธิพลราช รัช
ให้ประชุมสงฆ์ ตั้งแต่พระสังฆราชลงไป จนถึงพระครุเจ้าวัด จึง
ดำรัสถามปัญหาสามมุตติสงฆ์ว่า พระโสภณนัยคคตทั้งโยมนั้น สมมติ
สงฆ์ทั้งหลายจะควรกระทำการกราบไหว้หรือไม่ ทันทันนั้น ท่านที่ยัง
อ่อนแก่การศึกษาตกลงเห็นพร้อมกันว่าควรกราบไหว้ ก็ลงกราบ
พระเจ้ากรุงธนโดยพร้อมกัน คงไม่เห็นพ้องด้วย ๒ คณะ คือ สมเด็จพระ
สังฆราชคอน และสมเด็จพระวันรัต พระเจ้ากรุงธนฯ ดำรัสว่า มี
เหตุผลเป็นอย่างใดจึงมีไต่กระทำการตามสมมติสงฆ์ที่ไต่กระทำวนทนการ
พร้อมกันแล้วนั้น ท่านสังฆราชคอนจึงได้ถวายพระพรว่า สมมติ
สงฆ์นั้นเป็นบุตรพระศากยาคตเจ้าโดยตรง มีคิลถึง ๒๒๗ ส่วนพระ
โสภณนัยคคตเป็นคฤหัสถ์มีคิลเพียงคิล ๕ และก็ยังเลิฟเมถนธรรม
อยู่ จึงเห็นว่ายังไม่ควร วนทนการกราบไหว้ด้วยเหตุนั้น ทันทันนั้น
พระเจ้ากรุงธนฯก็กริ้ว ดำรัสสั่งให้กรมสังฆการีถอดบรรดาศักดิ์สังฆราช
คอน และสมเด็จพระวันรัต กับพระฐานาทั้ง ๒ คณะนี้ และให้สึก
จากสมณะเพศ ให้สึกเป็นเลขวักหงส์ไว้ล้างฐานและฉากท่ายกายหญ้า

วก แต่นั้นมา นายก่อนก็มีภรรยาและมีบุตรคนหนึ่งชื่อนายเล็ก ครั้น
 สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ จึงโปรด
 เกล้าฯ ให้หาตัวสังฆราชก่อนและท่านวันรัตมาเฝ้าแล้วการสัให้อุปสมบท
 เสียใหม่ แล้วจะให้มียศตามเดิม นายก่อนจึงกราบบังคมทูลว่า ข้า-
 พระพุทธเจ้ามีบุตรด้วยภรรยาเสียแล้ว ตำแหน่งสังฆราชนั้น ขอใต้ทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่ท่านวันรัตเถิด ส่วนข้าพระพุทธเจ้าจะขอสนอง
 พระเดชพระคุณทางฆราวาส ตรัสว่า ทางฆราวาสนั้นฉันก็ไม่
 ตำแหน่งใดที่สมควรจะให้ได้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ท่านวันรัต
 ยวช แล้วก็โปรดเกล้าฯ ให้เป็นสมเด็จพระสังฆราชแต่นั้นมา แล้วโปรด
 เกล้าฯ ให้เป็นแม่กองสังคายนาพระไตรปิฎกที่ขาดหายไป เมื่อคราวเสีย
 กรุงเก่า และโปรดเกล้าฯ ให้นายก่อนเป็นผู้ช่วยแม่กองตรวจสอบ
 จนแล้วเสร็จ ก็นำทูลเกล้าฯ ถวาย จึงการสัให้ท่านสังฆราชวันรัต
 ไปเก็บรักษาไว้ แล้วรับสั่งแก่นายก่อนว่า ฉันหาตำแหน่งให้สังฆราชก่อน
 ไม่ได้เสียแล้ว ฉะนั้น ให้สังฆราชก่อนเป็นอาจารย์ช่วยสอนหนังสือ
 ให้แก่ลูกหลานเล็ก ๆ ของฉัน ฉันได้จัดที่ทางโรงเรียนไว้เสร็จแล้ว
 ทกรมพระอลักษณ นายก่อนจึงกราบบังคมทูลว่า ได้โปรดเกล้าฯ
 ขอพระราชทานเอาเจ้าเล็กบุตรข้าพระพุทธเจ้ามาเรียน ในทันทีด้วยคนหนึ่ง
 ก็ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้มาเรียนด้วยได้ นับแต่นั้นมา นายเล็กก็ได้อ่าน
 เคยกับเจ้านายทั่วทุกพระองค์ เมื่อนายเล็กมีความรู้พอกับความต้อง
 การแล้ว นายก่อนก็นำนายเล็กไปถวายพระเล็คหล้า แต่เมื่อยังเป็นต่าง
 กรมอยู่ นายเล็กได้เป็นคนสนิทใช้ไปในพระเล็คหล้า ต่อมากรมพระ

พระสุรสีห์ ฝ่ายพระราชวังบวร เสด็จทวงคต จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า
ให้พระเลศหล้ามารับตำแหน่งวังหน้าแทนกรมพระสุรสีห์ ทอนนนายเล็ก
ก็ไต่รับตำแหน่งเป็นหลวง แล้วเป็นพระ แล้วเป็นพระยาพิทักษ์สาธิต
วังหน้า ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านสนามควาย ค่ายดคลองบางลำภู ทิศพาน
มหาศไทยอทิศเคยวน

พระยาพิทักษ์สาธิตได้มีบุตรชายใหญ่ชื่อนายทองอยู่ และมีบุตร
แต่เมียอื่นหลายคน คงมีชื่อแต่นางกลิ่น พระยาพิทักษ์สาธิตได้นำนาย
ทองอยู่ถวายตัวเป็นมหาดเล็ก ทรงโปรดปรานให้ฝึกหัดเป็นตัวพระราม
พออายุครบอุปสมบทก็ทูลลาอุปสมบทแล้วมาจัดการบ้านเรือน และปลูก
ประรำคากว่าเงาะแล้วเสร็จเป็นเวลา ๕ ทุ่มเศษ ก็ชวนยาวไพร่ที่ช่วยทำ
งานลงอาบนํ้าที่ท่ายาน ทันใดนั้นจะเข้คายเอนายทองอยู่ไป พวก
ยาวทลงอาบนํ้า กับนายทองอยู่ ก็โวยวาย วังชนมา เรือนพระยาพิทักษ์ ๗
กรับ นํ้าความ กราบขังคมทูลพระเลศหล้า ฯ ก็การสสั่งให้ขับปาก
คลองบางลำภูเร็ว ถ้าไต่ความประการใด ก็ให้มารายงานไต่ทก
เวลา ขณะเมื่อจะเข้คายนายทองอยู่ไปนั้น นายทองอยู่ได้รบขหมา
มันบึกและบับแน่น คิดถึงการบวชและภาวนาพระอรหันต์เป็นตพง มันก็
ว่ายที่ตามฝัวนํ้าจมนํ้าลง พอไปถึงหน้าวัดบางลำภู มันก็วางลงที่
ชายเลน พอขยับจะหนีมัน ๗ ก็เข้าคายไว้อีก จึงทำนิ่งไม่กระดกกระตัก
มันก็วางไว้วัดก่อน แล้วมันก็ถอยห่างออกไปประมาณวาเศษ ก็
เลือกตัวถยชนคลึงไต่ ประมาณ ๖ ทุ่มเศษ ก็คงเค้นเปลือยกายมา
แต่หน้าวัดบางลำภูจนถึงบ้าน เมื่อพระยาพิทักษ์สาธิตกลับจากการบิศ

คลองบางลำภูถึงบ้าน เห็นหมคหวง พอจะเข้าเรือนนอน จึงให้สาวใช้
 ไปปิดประตูนอกชาน ทนไฉนสาวใช้ก็ตกใจว้ายวาย ร้องบอกว่า ยี่คำ
 พ่อทองอยู่มาบนนี้ยังอยู่บนแน่เจ้าข้า ทนไฉน พระยาพิทักษ์ ก็ออกไป
 เห็นลูกก็เข้าประคองกอดพาขึ้นเรือน ล้างโคลนเลนเลอะคลาต แล้ว
 เอาผ้าขาวผกพันยาคแผลไว้ ก็รีบเข้าไปกราบบังคมทูลให้ทรงทราบ
 จึงการสั่งแพทย์ทอ่ยเวรให้รีบไปช่วยรักษาโดยเร็ว แก้ไขให้ปกติได้
 ใคร่เรื่องกัน ทนไฉน พระยาพิทักษ์ก็กราบบังคมทูลว่า นำหมอ
 มาจนถึงบ้าน หมอก็ทำการทำยาคแผล ใช้น้ำมัน ผูกพันผ้าไว้เรียบ
 ร้อยแล้ว เวลา ๕ ทุ่มเศษ ก็พอพกติอย่างเล็กน้อย พอรุ่งเช้า ก็เล่า
 เรื่องพระเชษฐาพาไปไต่คดี พระยาพิทักษ์ ต้องไปกราบบังคมทูลรายงาน
 ให้ทรงทราบเสมอ ประมาณเดือนเศษ แผลก็หายเป็นปกติ ก็เข้าเฝ้า
 กราบบังคมทูลลาอุปสมบทอีก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทาน
 เงิน ๔ ชั่ง ผ้า ๔ ส้ารับ การสว่าเงินนั้นช่วยบวชเป็นการบุญ ส่วนผ้า
 นั้นให้เขาไว้ใช้เมื่อลาสิกขาบท แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้า พระ
 ราชทานนามให้ใหม่ ให้ชื่อนายสมบรณ อ้ายทองอยู่นั้น พระเชษฐ
 กลองเจ้าปางตาย การสเท่านั้นแล้วก็นเข้าข้างใน ก็กลับมานัดการ
 อุปสมบท ณ ทิวทิศระเกศข้างบ้านนั่นเอง พอเวลาออกพรรษา ก็ลา
 สิกขาบทเข้าเฝ้า ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้เป็นหลวงกระยาหาร
 เป็นผู้ช่วยพระยาพิทักษ์ศาลมุกดา

คราวเมื่อสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกสวรรคต พระบาทสมเด็จพระ
 พระเลิศหล้านภาลัย ได้ราชาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ ครั้นพระ

(๖)

เลิศหล้าณภาลย์สวรคต พระนั่งเกล้าฯ ได้ราชาภิเศกเป็นพระมหา-
กษัตริย์ ตกตอนัน เขมรแปรพักตร์ไปประจบญวน รุกรานดินแดนไทย
พระนั่งเกล้าฯ จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาบดินทร์เดชา (สิงห์) เป็นแม่ทัพหลวง
ให้พระยามณเฑียรบาล ฝ่ายพระราชวังบวร เป็นแม่ทัพหน้าเกณฑ์พล
วังหน้าไปช่วยพร้อม คราวนั้นหลวงกระยาหารก็ต้องถูกเป็นแม่กองหน้า
ของฝ่ายพระราชวังบวร เมื่อถึงเขมรก็มีไพร่จูงตรงเขาคเขมรที่เคียว
เขมรก็ทำขอมแพ แล้วก็ขอกองทัพพระยามณเฑียรฯ ให้มาช่วยรบทัพญวน
ก็ไม่ได้รบคอบโดยประการใด กองทัพญวนก็หนุนเนื่องต่อกเข้ามามาก
เห็นว่าเสียไม่ไหวก็ถอย ทันทันนั้นเขมรก็กลับตเตาตามหลัง ถูกชนาย
ถอยก็ไม่ได้ หลวงกระยาหารจึงเสียชีวิต ต้องตายในที่นั้น

หลวงกระยาหารได้มีบุตร ๒ คน คือ ๑. นายทองอิน
๒. นายทองเพ็ง เมื่อยบิดาไปทัพเขมรครั้งนั้น นายทองอิน
ได้ผูกสมัครรักใคร่กับนางกลั่นผู้เป็นอาว ไต่พากันไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่
จ.ว. อโยธยา ตำบลบ้านโกล้งธน ้วยเป็นตำบลบ้านเลขของบิดา บุตร
นายทองอินที่มีชื่อเสียงปรากฏ คือ นายแจ้ง เป็นหมื่นพทกษณกร
สมุหบัญชีกรมทหารรักษาพระองค์ บินปลายหอกซ้าย กับขุนอาจอนันกร
(ทองหล่อ หรือ ช้อ) ปลัดกรมรักษาพระองค์ บินปลายหอกขวา

เกียรติประวัติของขุนอาจอčníกร (ทองหล่อ)

ขุนอาจอčníกร เมื่ออายุได้ ๑๕ ปี ได้มาเรียนหนังสืออยู่ที่วัด
เชิงเลน อยู่กับพระสมุห์นิม ได้วิชาเฉาะเรียนหนังสือธรรม ลงเทศน์ที่
ศาลาการเปรียญเสมอทุก ๆ วันพระ พออายุครบอุปสมบท ก็ลาอาจารย์
กลับบ้านโก่งธนู เข้าอุปสมบทเป็นพระภิกษุสงฆ์ ณ วัดตะโก บ้านโก่ง
ธนู พอออกพรรษาใกล้กลาสิกขาบท ลงมาหาหมื่นพทกษนิกรพิชาย จ.ว.
นนทบุรี ทำบลคลองวัดทอง คลองบางกอกน้อย หมื่นพทกษนิกรพาตัวไป
ฝากท่านหลวงราชวรานุรักษ์ เจ้ากรมทหารรักษาพระองค์ขึ้นปลายหอก
ซ้าย อยู่มาไม่ช้าก็ไต่เป็นหมื่นอนุรักษ์ราชา นายเวรทองเวร รักษา
พระองค์ เปลี่ยนผลัดกันไปอยู่ทวักขวรรณีเวศก์้วยบ้าง ได้รับพระราชทาน
เงินเดือน ๆ ละ ๖ บาท เป็นเวรไปอยู่รักษาพระจอมเกล้าฯ เมื่อยังทรง
ผนวชอยู่ทวักขวรรณีเวศก์ั้น จนคุ้นเคยในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ
ทรงใช้สรวอยคล้าย ๆ ศิษย์วัด เมื่อออกเเวรก็ไปอยู่กับภรรยาที่บ้านท้าย
สนามจันทร์ชายคนหนึ่ง ชื่อนายชน ก็พอกไต่รับหนังสือความความ
ว่า ให้ลาราชการมาหาพ่อสัก ๒-๓ วัน พ่อมีธุระจะพอก้วย เรื่อง
ความเจริญก้าวหน้าของลูก ครั้นไปถึงบ้าน ท่านบอกว่า ท่านได้ซื้อลูก
นางส้มเขา ๆ ให้แล้ว และได้เตรียมเรือนหอไว้ให้แล้ว เจ้าสาวนั้น
ชื่อนางทองคำ ก็ทำการสมรสกันที่บ้านเจ้าสาว อยู่หอได้ ๓ วัน ก็ลงเรือ
พลใหญ่ลงลงมากรุงเทพฯ จอดเรืออยู่ที่ท่าเรือบ้านหมื่นพทกษนิกร
พิชาย ตอนนั้น ได้เกิดบุตรอีก ๒ คนคือปลั่งและนายเฟื่อง

เมื่อพระนางเกล้านสวรรคต พระจอมเกล้ารบอัญเชิญลาผนวช
 ราชาก็เคิกชนเบนพระมหากษัตริย์ คราวหนึ่งเสด็จออกพระที่นั่งอมรินท
 วิมาน เมื่อเสร็จการการสแก่เจ้ากระทรวงทั่วไปแล้ว การสตามหมื่น
 อนรักษ์ว่า หมื่นอนรักษ์เซย ซอเคิมเจ้าซออะไร ก็กราบบังคมทูลว่า
 ซอเคิมข้าพระพุทธเจ้า ซอทองหล่อ พระพุทธเจ้าข้า ปกเกล้าปกกระหม่อม
 ทูลว่า ซอ ซอกก็พอไซ แต่ข้าจะเรียกเจ้าว่า เจ้าซอ คำว่า “ซอ” น
 เจกเขาว่ากั ครสเท่านั้นแล้วกัเสด็จคนกลบเข้าข้างใน เมื่อเกิดสริบ-
 ปราคา แททพระนครไม่เต็มดวง จะไปเต็มดวงมกเอาทเกาะงาน จง
 เสด็จโดยเรือพระที่นั่งอรรคราช ไปคอบคสรย์มคอบท ณ เกาะงานน
 เวลานั้นคลื่นลมแรง มหาเกล็กเชิญพานพระศรีเมออาเรียน ทอกพระ
 เนตรเห็นเข้า การสว่า เฮย เจ้าซอ วางขัน มารับพานหมากตามข้าไป
 เดก แล้วกัเสด็จชนประทยทสพานหน้าห้องกปกัน เมื่อทอกพระเนตร
 สรย์แล้ว กัเสด็จกลบพระนคร พอมนำเห็นอหลากมาเต็มผ้ง กัเสด็จ
 พระราชค่านีน จ.ว. ลพบุรี คราวนเสด็จประพาสโดยเรือขณิก เรือ
 กลไฟโยงไปเป็น ๒ ขบวน การสส่งหลวงราชวรานรักษ์เจ้ากรม ไป
 บอกกรมวังให้เอาเจ้าซอไปอย่ทหน้าเก้งเรือชนควย นายซอกก็ตองไปอย่
 ทหน้าเก้งเรือพระที่นั่ง เมื่อเรือพระที่นั่งออกจากท้าวราชวรกิตถ์ ประมาณ
 บ่าย ๕ โมงเศษ เรือเดินตลอดรุ่ง พอผ่าน จ.ว. อยดยาแล้ว เสด็จออก
 ประทยทหน้าเก้งเรือ การสถามว่าเมื่อไรจะถึงลพบุรี นายซอกก็กราบ
 บังคมทูลว่าประมาณราว ๕ โมงเย็น เมื่อถึงมหาราช การสถามว่า ทน
 เรียกว่าค้ายลอะไร ก็กราบบังคมทูลว่า ค้ายลมหาราช พระพุทธเจ้าข้า

(๕)

การสั่งว่า เอา เจ้าอ้อ เมื่อถึงท้ายลโค จงบอกเข้าไปทุก ๆ
ท้ายล ก็กราบบังคมทูลไปถึงบ้านโก่งอน ก็พอเสด็จคืนกลับเข้าข้างใน
พวย่าย ๔ โมงเศษ ก็เสด็จออกมาการสั่งว่า ถึงหรือยังเจ้าอ้อ นายอ้อ
ก็กราบบังคมทูลว่า จะถึงเคยวน พระพทิจเจ้าข้า พอเรือพระที่นั่งเข้า
เทียบท่า ก็เสด็จพระราชดำเนินขึ้นประทับทวงสมเด็จพระนารายณ์
มหาราชทรงสร้างไว้ เสด็จพระราชดำเนินเที่ยวทอดพระเนตรสถานที่
ต่าง ๆ ประทับอยู่หลายราตรี หมื่นอนรักษ์อ้อ เมื่อได้ทราบว่าจะเสด็จ
กลับพระนครทางแควใหญ่ ออกปากนำบางพุทรา ฉะนั้น นายอ้อ
ก็เอาเลขไพร่หลวง ๔ คน ลงเรือพม่าแฉวโดยไม่หยดหย่อน ยำรุ่ง
ออกจากลพบุรี พอตกเวลา ๖ โมงเย็นก็ออกปากนำบางพุทราได้
และได้จกท้ายลบ้านมาด้วยโดยตลอดกระยะทาง เมื่อการสั่งถามจะได้กราบ
บังคมทูลได้ไม่ติดขัด เมื่อจะเสด็จลงเรือกลับพระนครนั้น รัชสังแก่
หลวงราชวรานุรักษ์เจ้ากรมว่า เจ้าอ้อบนบกปัดหน้าจกโคก ถ้าฉันไป
ไหนก็จงให้ไปด้วย การสั่งเท่านั้นแล้วก็เสด็จลงเรือพระที่นั่ง ออกจาก
ลพบุรี เวลาเที่ยงแล้ว ๓๐ นาที เสด็จเข้าเปลี่ยนเครื่องทรงแล้ว
ก็เสด็จออกมาการสั่งถามว่า มาถึงไหนแล้วเจ้าอ้อ ก็กราบบังคมทูลว่า
ถึงบางชันหมากแล้ว พระพทิจเจ้าข้า การสั่งว่า เออ เมื่อใดถึงจะออก
ปากนำบางพุทราได้ นายอ้อก็กราบบังคมทูลว่า ราวเวลาห้าคำครึ่ง
พระพทิจเจ้าข้า การสั่งว่า อ้อ ขาเวียนหิ้ว จะต้องไปพักผ่อนเสียที
ก็เสด็จคืนเข้าในแก่งเรือพระที่นั่ง พอ ๖ โมงเย็นเสด็จออกอีก การสั่งว่า
ไหนเจ้าว่า ๖ โมงครึ่งเรือจะออกปาก นำบางพุทราได้ยิ่งงิแล้วละ นายอ้อ

ก็กราบบังคมทูลว่า ที่ชาวโล่งเห็นอยู่ข้างหน้านั้นแล้ว คือแควใหญ่
พระพุทธรูปเจ้า การสว่านจริงไว้อย่างนี้ ถูกของเจ้า พอเรือออกจาก
ปากน้ำไคแล้ว ก็มีพายฝนประปราย ก็เสด็จขึ้นกลับเข้าข้างในแก่งเรือ
ก็พอกเป็นเวลามืดค่ำ เรือก็เกิดล่อครุ่น ประมาณ ๓ โมงเช้า ถึงท่า
ราชวรวิถ์ ก็เสด็จขึ้นเข้าสักระบบมหาธาตุ

ก่อนประมาณเดือนเศษ ผู้ว่าราชการเมืองเพชรบุรี มีบอกเข้ามา
กราบบังคมทูลว่า พระราชวังเขาวังได้สร้างเสร็จแล้วเรียบร้อย ก็เสด็จ
ประพาสเขาวังโดยเรือพระที่นั่งอรรคราชทางทะเล เสด็จลงท่าราชวรวิถ์
ขึ้นประทับเรือ ออกจากท่า แล่นลงตามลำน้ำเจ้าพระยา ออกปากน้ำ
ตั้งเข็มตรงไปบ้านแหลม ปากน้ำเพชรบุรี ตอนบ่ายวันนั้น เสด็จออก
ทางท้ายเรือพระที่นั่ง พร้อมด้วยสมเด็จพระนางรำเพยฯ ทอดพระเนตร
ฝูงปลาโลมาและปลาฉลาม ว่ายแตรแข่งเรืออยู่มิได้ขาด เวลานั้น
แตรเข้าบอกอาณัติสัญญาณกันขาว หมันอนรักษ์ชอกก็ไม่กล้าละหน้าที่ไปได้
คงถอยบนนยามตามเสด็จอยู่มิได้ละหน้าที่ เมื่อจะเสด็จกลับเข้าข้างใน
ไปเสวย คำสั่งว่า แม่เพย ทหารช้อตขาวแน่ ถ้าเราไม่ให้กิน ด้วยว่า
มันผิดสัญญาณของเรือเรา ถ้าฉันทันแล้วจงแบ่งอาหารมาให้กินด้วยเถิด
เมื่อเสวยแล้ว คุณเฒ่าแก่ก็ใช้พนักงานห้องเครื่องยกสำรับมาพระราช
ทานทั้งคาวหวาน ความจริงคิดว่าต้องยอมอด กลับเป็นอิ่มเต็มที พอ
นาฬิกา ๓ โมง เสด็จออกมารับสั่งว่า ในแก่งเรือร่อนอ่าวไอไฟ ให้
พนักงานชาวพระท เหาพระทมาปลากดลงท้ายบาหล ก็เอนพระองค์
ลงบรรทม หมันอนรักษ์ราชาชอ ก็ยกบนถอยนระวางตรงอยู่ตามเคย

ทนไทนนรยสงว่า เจ้าขอ ย้ายนให้เมื่อยเหนื่อยเปล่า ๆ ให้เสีย
 ประโยชน์ไปทำไม จงวางขึ้นเสียมานวคชาไปดีกว่า อนรยชอกว้าง
 ขึ้น ถวายบังคม ๓ หน ก็เข้าถวายอภังคาร บิยไคลย่ตอนปลาย
 พระบาท คำว่า นวคชนมาให้ลงหน้าขาเถิด ไม่ต้องกลัว
 คำว่า เออ ข้าไคยินเจ้าเคยเล่านิทานให้พวกเลขฟัง แต่เมื่อยวัด
 ลองเล่าให้ข้าฟังบ้าง มีเรื่องอะไรบ้างก็กราบบังคมทูลว่า เรื่องสรีรยงค์
 สรีรยามาศย์ คำว่า เรื่องนี้ไม่เอา มันเป็นเรื่องทุกซ์ ๆ ไครก ๆ
 ข้าไม่ชอบ ก็กราบบังคมทูลว่ามรณายาก เป็นข้าพระมหากษัตริย์
 พระองค์หนึ่ง คำว่า เออ เรื่องนี้เล่าไป ก็เริ่มต้นแต่นายยากไค
 ถวายตัวเป็นมหากเล็ก เป็นคนสนิทใช้สอย ไปรดปราน ไม่มีใคร
 จะเสมอไค ทำเนนความแต่พระมหากษัตริย์ออกไล่ตัวป่า จนกลบ
 เข้าพระบรมมหาราชวัง จนถึงนายยากต้องรับโทษถึงตาย ไคยมิไคมิ
 ความผิด ทนไทนนรยสงมาพักเอาผ้าคลุมบรรทมตกทะเลไป และมี
 ละอองฝนสาक्षाเข้าตัว คำว่าพระพายและพระพิรุณขับไล่แล้วต้องรับ
 ทน ทนไทนนรยสงเสด็จคนเข้าข้างในแกงเรือพระที่นั่ง เรือพระที่นั่งไคจักร
 แล่นไปตลอดคน พอยำรุ่งก็ถึงปากอ่าวบ้านแหลม ผู้ว่าราชการและกรม
 การเมืองเพ็ชรมาคอยเตรียมรับเสด็จพร้อมกันอยู่แล้ว พอเวลา๒โมงเศษ
 เสด็จลงจากเรือพระที่นั่ง ขนทรงม้า เสด็จตรงไปเขาวัง เคนข้าง ย่าง
 น้อยข้าง ก็พวยงแตรงม้าไปทน พอตกลงทางค ก็ทรงย่างน้อยข้างใหญ่
 ไปไคไคย คำว่า เฮ้เจ้าขอ ย่อมาวังตามม้าเลย จงออกเดินไป
 แต่ลำพังของเจ้าเถิด คำว่าท่านนแล้ว ม้าก็ย่างใหญ่ไปไคไคย นาย

ชักตอ้งเดินไปสูกท้ายขบวน ไปสัักพักใหญ่ ๆ ก็ไ้ยินพระสรเลียง
 สมเด็จพระนางร่าเพยคำรัสเรียกให้ช่วยจับม้าถวาย ทั้นไค่นันก็เข้าสััก
 จับม้าไ้้นำเข้าไ้ถวาย แล้วก็จับขลุมปากม้าไ้ นั้งลงให้ท่านเหยียบ
 ย่าตนขึ้นไ้ ก็พาม้าวิ่งไปแต่เขา ๆ พอปล่อยยังเหยียน ม้าเฝ่น ท่านก็
 ตกอีก ก็เข้าจับม้าม้าไ้เส้คจันออก รัยสั่งว่า ทหารอย่าปล่อยม้าเลย
 จงจงไปไ้ถึงพลยพลาเถก ก็เ็นจริงม้าไปจนถึง ก็ะปล่อยม้า คำรัสว่า
 อย่าเพิ่งปล่อย จงจงมาไปเทียบท ฉนลงจากหลังมาเส้ยก่อน ก็ตอ้ง
 ไปจนถึงหน้าพลยพลาทเกย เส้คจันลงจากหลังม้า กรายทลรายการไ้โดย
 ทลอก รัยสั่งว่า ขอแม่เพย มากยเจ้าขอ ลกคัยฉนแต่เมื่อครงยงบวช
 ยูนันแน ก็มากชอบใจเจ้าจริง เจ้าขอ ทั้นไค่นันก็เรียกเงินทายทงมา
 เทอญพระราชทานเ็นเงิน ๕ ชั่ง แล้วแก่วงดง คำรัสว่า เจ้ามีความชอบ
 มาก มาแต่ในเรอแล้ว ทขาให้เจ้าครงนยงไม่พอแก่ความชอบของเจ้า
 เจ้ามีลกชายและลกหญิงข้างไ้หม กรายยงคมทลว่า มีบุตรชาย ๒ บุตร
 หญิง ๑ พระพุทธีเจ้าขา แต่ยงเล็กอยุ่ คำรัสว่า คแล้ว หญิงเ็นของ
 แม่เพย ส่วนชายเ็นของฉน คำรัสเทานนแล้วเส้คจันเขาวัง อนรคัยชอ
 ก็ไ้โดยเส้คจันไปอยุ่ที่ศาลาหน้าทอ้งพระโรง เมื่อทรงพักผ่อนพระชริยาบถ
 แล้ว ก็เส้คจันประพาสเขาหลวง และเขายันไ้ไคอิฐ และเขาลกข้างคามวัน
 เวลาอันสมควร ประทัยอยุ่ที่เขาวังเวลาประมาณ ๑๐ ราชตรีเคษ ก็ไ้
 รัยบอกจากสมเด็จพระยาบรมมหารัศร์สรวงค์ กรายทลมาว่า ไ้มี
 เรอรัยฝรัง อังกฤษ มาแล่นลาค ตระเวน อยู่ตาม แถวปาก น้ำเจ้าพระยา
 และย้ายโคมหน้าไปทางเพ็ชรบุรีก็มี ขอไ้ไปรคให้ รัยเส้คจันกลับทาง

คลองบางนกแขวก ทางทะเลนั้นจะเสด็จกลับไม่ได้ น่าจะมีอันตราย
 เมื่อไ้ทรงทราบดังนี้แล้ว ก็โปรดให้ข้าลักษ์ณรงคขอ มีความว่า ฉันท
 ไม่มีเรือเล็กที่จะกลับทางคลองบางนกแขวกได้ เพราะฉะนั้นให้เจ้าคุณ
 จกเรือเล็กส่งมาทางคลองบางนกแขวกสัก ๒ ขยวน ให้พอเพียงฉันทจะ
 กลับได้ เมื่อทรงพระอักษรตอบสมเด็จพระยาไปแล้ว ก็เสด็จขึ้น
 เข้าข้างใน คำนวณเรียกเจ้าหมื่นสรรเพธภักดีตามเสด็จเข้าไปข้างในด้วย
 สักครู่ใหญ่ๆ เจ้าหมื่นสรรเพธก็ออกมาเลยลงจากเขาวังไป หาเรือใบ
 ได้ ๒ ลำ ก็ใช้ใบแล่นจากเพ็ชรบุรี ขาคเฝ้าไปหลายวัน เมื่อเรือใบ
 เจ้าหมื่นสรรเพธกลับมาถึง คอยเฝ้าแล้ว ก็เสด็จออกขุนนางตามเคย
 เมื่อเสด็จขึ้น ก็คำนวณเรียกเจ้าหมื่นสรรเพธตามเสด็จเข้าไปข้างในด้วย
 พอรุ่งวัน เจ้าหมื่นสรรเพธกลับ เรือกลไฟเล็กก็โยงเรือยี่คนิกมาทาง
 บางนกแขวกจอดถึงท่าเมืองเพ็ชรบุรี ก็จัดแจงเตรียมทำพลับพลาทำ
 น้าเพื่อจะเสด็จลงเรือพระที่นั่งเรียบร้อยแล้ว พอถึงวันกำหนดเสด็จกลับ
 ก็เสด็จลงมาประทับที่พลับพลาชายเขาวัง คำนวณว่า ใครจะไปรยฝรั่งกับ
 ฉันทบ้าง ก็ลงไปทางทะเล ใครไม่กล้าไปรยกลัวตาย ก็ให้ไปทางคลอง
 บางนกแขวก แต่ฉันทกับแม่เพยต้องไปรยฝรั่งด้วยกัน คำนวณเท่านั้นแล้ว
 ก็เสด็จขึ้นมาพระที่นั่งตักตรงไปยังเรืออรรคราช พอถึงก็เสด็จลงเรือ
 กรรเชียงไปขึ้นเรืออรรคราช คำนวณสั่ง กัปตันและคนหนให้ผูกเรือ
 กรรเชียงให้มั่นคง เตรียมการรยฝรั่ง ทรงตรวจตราทางการรบทรวชิ
 เสร็จแล้ว ก็สั่งให้ดอนสมออกจากบ้านแหลมทันที เมื่อเรือพระที่นั่ง
 ตกกลกแล้ว คำนวณสั่งให้ตั้งเข็ม ตรงไปสามร้อยยอก เมื่อทอด

พระเนตรเห็นธงแดงที่ปักไว้ชายทะเล ก็คำสั่งสั่งกัปตนให้หยั่งน้ำเข้าไป
 ให้ไกล ท้าชายคนเรียกว่าเขาสระบาป เมื่อเรือลงสมอแล้วคำสั่งให้เอาเรือ
 กรรเชียงลง ๒ ลำ ไม่ยอมให้ใครติดตามพระองค์ท่านไป คงไว้โดย
 เสด็จแต่ทหาร ๔ คน มหาดเล็ก ๔ คนเท่านั้น เมื่อเสด็จลงเรือกรรเชียง
 ไปถึงธงแดงนั้นแล้ว ก็เสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาทไป เมื่อถึงที่
 เบ้นป่ามาก คำสั่งว่า ทหาร พวกเจ้าเห็นสัตว์ร้ายให้ยิงไ้ไหนที่ไม่ต้อง
 ยอกขา หมันอนรักษชอกขหมันครจันทรเป็นคหน้า คหลังกคงมี ๒ คน
 เช่นกัน พอเห็นธงแดงปักไว้อกธงหนึ่ง เจ้าหมันสรวเพชบอกว่ให้น้ำ
 เสด็จไปทธงแดงปักนั้น ก็ถึงสระบาป แล้วก็ผอนพระอริยาบถสักเล็ก
 นอย ก็ผลกพระภษาผ่าชบสรง เสด็จลงสรงน้ำเขาสระบาป พร่อมด้วย
 หมันสรวเพชและมหาดเล็ก เมื่อทรงสำราญพระทัยแล้วก็เสด็จขึ้น
 เป็ดองผาชบสรง แล้วคำสั่งสั่งให้ทหารลงอาบน้าสระบาปเสียให้หมด
 มลทิน จะได้ไปสวรค์ด้วยกนกขำ เจ้าหมันสรวเพชก็ให้มหาดเล็ก
 เอาผาอาบให้ทหารทั้ง ๔ คนลงอาบน้าสระบาป พอชุ่มชื้นใจแล้ว
 ก็ขึ้นมาผลกผาอาบไปส่งคนท่าน ท่านบัญชาว่า ทหารเอาไวไซเป็นท
 ระลกมาสระบาปเถก จะได้มีความสมบรณพนสข เสร็จแล้วก็น้ำเสด็จ
 มาลงเรือกรรเชียง ตมาเทยขางเรือพระทนาง เสด็จขึ้นประทับบน
 สะพาน หน้าห้องกัปตน คำสั่งสั่งให้ถอนสมออออกเรือ ตั้งเข็มตรงไป
 ปากน้ำเจ้าพระยา พอรุ่งวัน ตอนบ่ายก็ถึงปากน้ำเจ้าพระยา ต้องทอด
 สมอคอยเวลานาชน พอฟ้าฟากดลคทม เรือพระทนางก็แล่นเข้าสนคอนไ้
 ถึงท่าราชวรคฤ์เวลา ๔ โมงเช้า เสด็จขึ้นประทับบนพระแท่น คำสั่ง

แก่ข้าราชการทั่วไปแล้ว คำรัสแก่มเด็จพระยาว่า เจ้าคุณ ฉันไป
 เทียวตามคูเรอรรบฝรั่งจนถึงเขาสามร้อยยอด ก็ไม่เห็นมีเรอรรบฝรั่งสักลำ
 เมื่อถึงเขาสระบาปแล้ว ฉันก็ไต่ขึ้นไปอาบนํ้า และได้สระบาปพร้อมด้วย
 ทหารที่ไปกับฉัน เป็นอันว่าฉันและทหารของฉันล้างบาปหมดแล้ว คำรัส
 เท่านั้นแล้ว ก็เสด็จขนยานมาศ เสด็จเข้าพระบรมมหาราชวัง หมื่น
 อนรักษ์ชอกก็เตรียมตัวไปอยู่เฝ้าคอยรับราชการตามหน้าที่ ไม่ช้าชน
 อมรคึกคาวธ ปลูกกรม ท่านบอกว่าคุณพ่อท่านส่งให้ฉันเจ็ดคนหมื่นชน
 ใหม่อีก ๒ คนให้แทนท่านหมื่นอนรักษ์และหมื่นศรีจันทร์ เพราะทั้งสอง
 คนนี้ท่านจะเอาไปพิชณโลกกับท่านด้วย ให้หมื่นอนรักษ์และหมื่นศรี
 จันทรไปพักผ่อนเตรียมตัวไปพิชณโลก ให้มารยเบี่ยงหวัดไต่ตามเคย
 จนกว่าจะได้ไป หมื่นอนรักษ์ชอกมาทขานพกท่ายสนมเกยขาวของ น้า
 นางอมและนายฉันไปฝากหมื่นพทกษนิกรแจ้งพิชาย พานางทองคำ
 ภรรยา และบุตร กลยฉันไปบ้านโก่งจน แลลงความให้บิดามารดาและ
 วงศ์ญาติทราบแล้ว ก็จัดการซื้อไม้เครื่องอุปการณสร้างฉางข้าวไคแล้ว
 ก็ลงมือปลูกฉางข้าว ทางฟากตรงข้ามกับบ้านเดิม เมื่อสร้างเสร็จแล้ว
 วันรุ่งขึ้นจะยกครอบครัวไปอยู่ เห็นวันนั้นคนใช้ไคข้ามมาบอกว่า มี
 พญาแรงมาเกาะเบยทฉางขาว ๒ ตัว ทนไคนั้น หมื่นอนรักษ์และนาง
 ทองคำก็จัดคอกไม้ขยเทียบข้ามฟากไป กระทำการขวงสรวง ขอลาภ
 สักการ และความสวัสดิคัมชัย แก่พญาหงส์ทองๆ ก็บินออกไปทางทิศ
 ยรพา เมื่อเสร็จการขวงสรวงแล้ว ก็ข้ามฟากกลยบ้านเตรียมข้าวของ
 ที่จะยกไปในวันรุ่งขึ้น พอรุ่งวันนั้นเอง หมื่นพทกษนิกรแจ้งก็ไปถึง

บ้าน บอกน้องชายชื่อว่า รัชสังให้หาตัวน้องลงไปเผ้าคราวนี้จะไ้เป็น
 ชนนางแน่ ๆ พอจัดการเรียบร้อยประทานอาหารแล้ว ก็ลงเรือล่องถึงกรุงเทพฯ
 หมั่นพทักษิณกรนำหมื่นอนรักษ์ไปหาหลวงราชวรานรักษ์เจ้ากรม ๆ ก็นำ
 หมื่นอนรักษ์ขอเข้าเฝ้าถวายตัว คำว่า เจ้าขอ น้เจ้าหายหน้าไปไหน
 นานถึงปานนี้ ก็กราบบังคมทูลว่า เป็นเวลาพักราชการชั่วคราว ข้า
 พระพุทธเจ้าไ้ไปจัดการปลุกฉางข้าว เพื่อคนข้าวไว้ขายให้ฝรั่ง ตาม
 สัญญาพระราชไมตรี พระพุทธเจ้าข้า คำว่า เออ เจ้าก็ทำ
 ก๊กกอก แต่อย่าไปทำเลยะ ข้าจะให้เจ้าเป็นชนนางนึ่งเคียง คำว่า
 เท้านแล้ว ก็สังให้กรมอาลักษณ์เขียนสัญญาบัตรเคยวน ให้หมื่น
 อนรักษ์ราชาเป็นชนสกกกระบวนรบ นายทหารรอง กรมทหารรักษา
 พระองค์ ขึ้นปลายหอกขวา เมื่อทรงเซ็นพระปรมาภิไธยแล้ว ก็เสด็จ
 ขึ้นเข้าข้างใน ก็กลับมาทูลถามสมุหบัญชีแจ้ง จักขอทูลสร้างบ้านไ้ใดไว้
 ๒ งาน ขกค ๒ คำน ถมที่ ๆ จ.ว. นนทบุรี ค่ายลคลองวัดทอง คลอง
 บางกอกน้อย คำนซ้ายติดต่อกับวัดกสิศ ตอนหน้าบ้านตามริมคลอง ก็
 ขกคกนอกเข้ามา ๑๐ คอก เพอมีให้ออกแขกเรือชาวบ้านที่เข้าออก
 เพื่อให้พวกเลขทองเวรมาออกอาศัยไ้สะดวก คำนกสิศกสิศ ทำ
 ทบกคานไว้เรือกันยาสำหรับแห่นาคตามเสด็จทอดพระกฐิน เมื่อสร้าง
 บ้านเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ก็เสด็จสวรรคต
 เมื่อพระจุลจอมเกล้าฯ ได้ราชาภิเศกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์แล้ว ชน
 สกกกระบวนรบไ้เลื่อนยศขึ้น เป็นขุนเร่แรงพล นายทหารใหญ่ ต่อมา
 เป็นขุนอาชคณิกกร ปลัดกรม กรมทหารรักษาพระองค์ ขึ้นปลายหอก
 ขวา เมื่อต้องปลุกออกเป็นเบยหอกแล้ว ก็ตงวงพิณพาทย์เครื่องใหญ่

โคยหักลูกหลานและข่าวไพร่ไค้เค็มวง ก็พอเป็นอาชีพไค้บ้างเล็กน้อย
ถึง พ.ศ. ๒๔๒๒ อายุไค้ ๗๕ ปี ขุนอาชัณนิกร (ทองหล่อ หรือ ช้อ)
ถึงมรณกรรม

ขุนอาชัณนิกรมีบุตร ๕ คน

๑. สิบเอก ชน ทหารแตรวง กรมทหารมหาดเล็ก

๒. นางปลั่ง

๓. พันโท พระเริงฤทธิสงคราม (เพื่อง)

๔. นางเปลี่ยน

๕. นางพลอย

๖. นายฟั่ง

๗. นางกิง

๘. เด็กหญิงเหรียญ

๙. พันโท พระยาทัพพสาธกเสนา (นวม)

(สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัติวงศ์ ไค้ทรงพระกรุณา
ประพินชสร้อยนามบุตรขุนอาชัณนิกรให้คล้องจองกันไว้ดังนี้

ปลั่ง เปล่งศิริสวัสดิ

เพื่อง พิศมณพลสวาท

เปลี่ยน ทิพมาศอนพิบูล

พลอย ไพฑูรย์นพรัตน์

ฟั่ง สวัสดิการ

กิง กานธอนวิลาส

เหรียญ สุวรรณมาศสมมติ

นวม สุกเสาวรัตน์ อัครมะเทอญ)

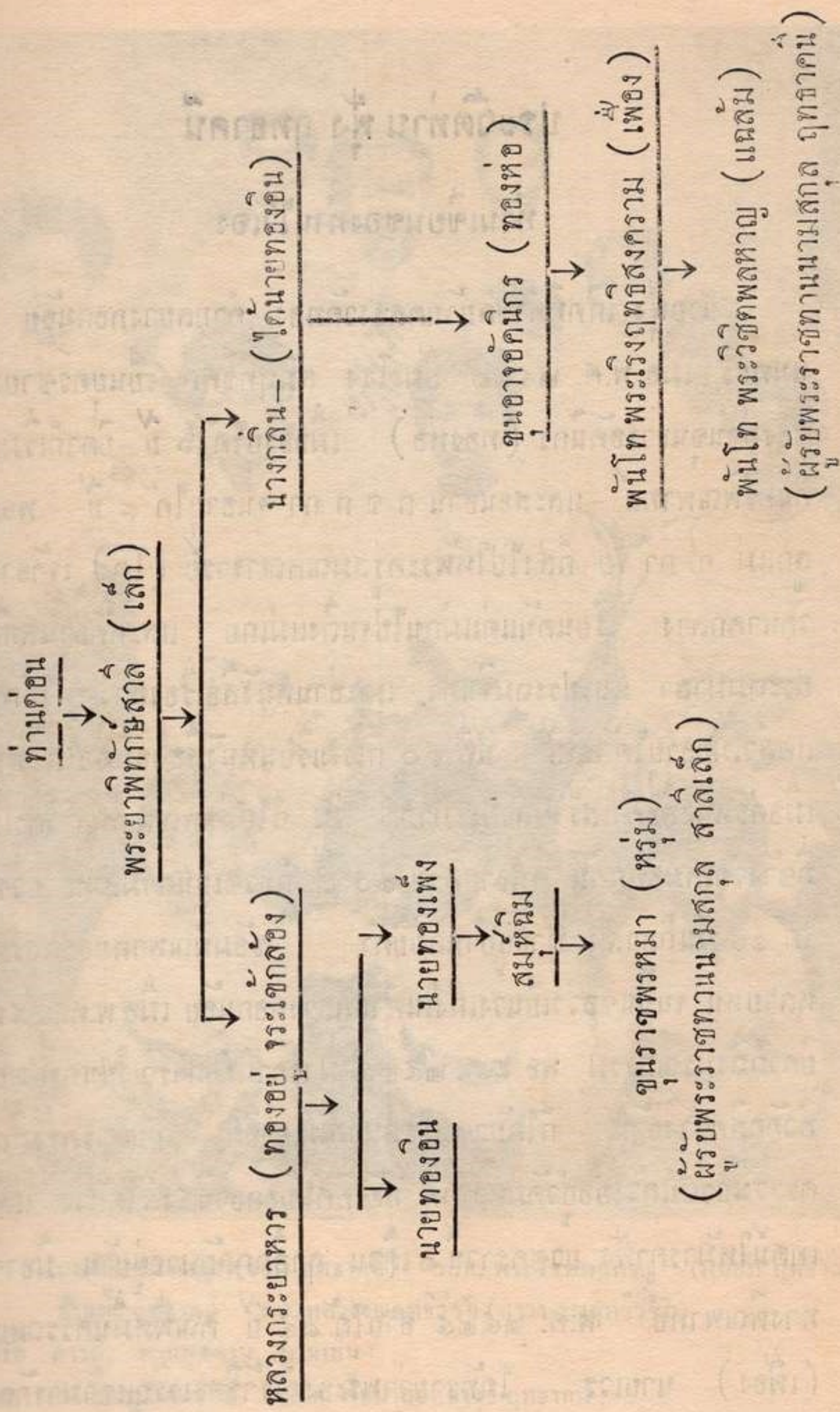
สายสกุลสาละเล็ก

จะได้กล่าวตระกูลสาละเล็กต่อไป ตระกูลนี้มาจากนายทองเพ็ง
น้องนายทองอิน นายทองเพ็งตั้งบ้านอยู่ จังหวัดนนทบุรี ตำบลคลอง
บางกอกน้อย อยู่ตรงคลองขุด วัดชัยพฤกษ์ขาม สาละเล็กนี้ หมายถึง
ความถึงพระยาพิทักษ์สาละ (เล็ก) พระมณฑุเกล้า ฯ พระราชทาน
ขุนราชพรهما (หุ้ม) แพทย์ถวายพระโอสถ

นายทองเพ็งมีบุตร ดังนี้

๑. นายเฮม ตั้งบ้านเรือนอยู่ จังหวัดนนทบุรี อำเภอบางใหญ่
๒. นายฉิม บวชเป็นสมณะห้อยวัดเชิงเลน เป็นช่างเขียนรูป
ภาพต่าง ๆ เมื่อลาสิกแล้ว ได้มีบุตร ๑ คน คือขุนราช
พรهما (หุ้ม)
๓. นายทัก บวชเป็นพระครูเจ้าวัดสุวรรณบรรพต จังหวัด
สระบุรี แขวงพระพรหมยาท ถึงมรณกรรมในเพศพระ
๔. นายน้อย ตั้งบ้านเรือนอยู่ จังหวัดนนทบุรี ตำบลคลอง
วัดทอง คลองบางกอกน้อย ตรงหน้าวัดกุฎีขาม

สรุปสายตรงสกุลฤทธาคนี และสาเลเล็ก

ประวัติท่าน พุ่ง ฤทธาคนี

ท่านเขียนของท่านไว้เอง

นายพุ่ง เกิดที่ตำบลบ้านคลองวัดทอง ตำบลบางกอกน้อย จ.ว.
นนทบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑ ปีมะโรง สัมฤทธิ์ศก เป็นบุตรชายที่ ๖
ของท่านขุนอาจักษ์นิกร (ทองหล่อ) เมื่ออายุได้ ๖ ปี บิดาก็เริ่มสอน
คันทรพินพาทย์ และสอนอ่าน ก ข ก กา จนอายุได้ ๘ ปี พ่อแจก
ลูกแม่ ก กา ขบ ก็ส่งไปให้พระครูสมณคณาจารย์ (โต) เจ้าอาวาส
วัดนาคกลาง เรียนคันแต่แม่จนไปจนถึงแม่เกย และหัดอ่านหนังสือ
ประถมมาลา และประถมจินดา และอ่านหนังสือเรื่องต่าง ๆ ได้คล่อง
แคล่วเมื่ออายุได้ ๙ ปี ปีที่ ๑๐ ก็เริ่มเรียนหนังสือขอมต่อไป ตอนนั้น
เมื่อต่อหนังสือคำเสร็จแล้วประมาณ ๑ ทุ่ม ก็ไปต่อพิณพาทย์กับครูแยม
ทฆางวัดเสมอกกคน จนอายุครบ ๑๐ ปี ก็บวชเป็นสามเณร บวชอยู่
ได้ ๑๕ วันก็ลาสิกขา มาอยู่บ้านกับบิดา ซ้อมพิณพาทย์ออกประชัน
หลายหน จนขึ้นชื่อว่าเก่งในตำบลบางกอกน้อย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๒
บิดาก็ถึงมรณกรรม พอ พ.ศ. ๒๔๒๓ มารดาก็จัดการอุปนภิศศึกษา
ที่วัดคัสติข่างบ้าน ก็ได้บวชเณรหน้าศพบิดาอีก เป็นเณรครึ่งที่สอง
คราวบวชแล้วไปอยู่วัดมหาธาตุ หักเทศน์บอกอ่านสงส์ไคยง แล้วก็
เทศน์ให้มารดาฟัง บวชคราวนี้ ๑ เดือน ลาสิกขากลับมาอยู่บ้าน มีอาชีพ
ทางพิณพาทย์ พ.ศ. ๒๔๒๔ อายุได้ ๑๔ ปี คณะพหุมนครวิมลยท
(เพื่อง) นายเวร ได้ทราบว่าพระองค์เจ้าจรเจษฎาเจ้ากรมการ

แถวบน นางวิชิตพลหาญ (จอห์น ฤทธาคนี) พ.ท. พระวิชิตพลหาญ (แมลงม ฤทธาคนี)
 ท่านผู้หญิง ฤทธาคนี ร.อ. หลวงรณฤทธิวิชัย (ถาวร รณฤทธิวิชัย)
 แถวนั่งเก้าอี้ สารภี, ท่านพุดตาน, บานเย็น
 แถวนั่งพื้น แม่ ขี้สารโฆธารักษ์ พล.ต. พื่อน ขอดอาวุธ ฤทธาคนี
 จอมพลอากาศ ฟัน รณนภากาศ ฤทธาคนี

กรมทวารวชิษาพระองค์ทงขวาและซ้าย ท่านเป็นผบงคบัญชา ฉะนั้น
 หมื่นศรีธรณยท (เพื่อง) จึงไปหาพระพิบลไศศวรรย์ ให้ช่วยนำถวาย
 ครัวไว้ให้ทรงรู้จัก ท่านตอบว่า สำหรับหมื่นศรีฯ นั้นก็มิสู้จะมีประโยชน์
 อะไรนัก ถ้าจะให้ดีกว่านี้ ควรเอนายพงษ์น้องชายไปถวายด้วยด้วย
 จะดีมาก เพราะเวลานั้นทรงโปรดพิณพาทย์ นายพงษ์ก็ชำนาญ เมื่อ
 โปรดปรานนายพงษ์แล้ว ก็คงจะนึกถึงหมื่นศรีได้ง่าย หมื่นศรีจึงกลับไป
 ไปปรึกษามารคา ให้เป็นการเห็นคด้วยกันเสียก่อน ถ้าเห็นคด้วยกัน
 ก็จักแจ้งทูลขออนหม่อมมิ่งสำหรับนายพงษ์ไว้ให้เรียบร้อย แล้วหมื่น
 ศรีก็มากำหนดคนคกับฉันให้เป็นทแนนอน หมื่นศรีก็ลากลับมาปรึกษา
 มารคา ตามความเห็นพระพิบลไศศวรรย์ มารคาก็เห็นคด้วย เเตรียม
 การตามพระพิบลสั่งมาททุกประการ หมื่นศรีก็มาเรียนพระพิบลว่า
 มารคาเห็นคด้วย และเตรียมคอกไม้ธูปเทียนไว้พร้อมแล้ว พระพิบลว่า
 ถ้ากระนั้นพร่งนวันพฤหัสบดี เป็นวันธงชัย เวลาบ่าย ๓ โมงตรง ให้
 มาคอยฉันอยู่ที่หน้าวังท่าน ฉะนั้นจะได้ไปพบนัดหมายกับเจ้ากรมชั้นเขา
 เสียในเย็นวันนั้น ให้เขาช่วยกราบทูลนำเฝ้า หมื่นศรีก็กลับบ้านได้ พร่งน
 มาให้ตรงเวลา รุ่งขึ้นเวลาบ่าย ๒ โมงก็ขึ้นของลงเรือ ออกเรือจาก
 บ้านมาออกคอยอยู่ที่ท่าพระ ก็พากันขึ้นมาถึงหน้าวัง เห็นคณพระนั่งพัก
 กันกับเจ้ากรมชั้นๆ ก็เรียกหมื่นศรีและนายพงษ์เข้าไปนั่งพักคอยเฝ้าอยู่
 ที่หน้าห้องท่าน ประเดี๋ยวมีเด็กมาบอกว่าเสด็จทรงนำเสร็จแล้ว เจ้ากรม-
 ชั้นก็นำไปคอยเฝ้าอยู่ที่หน้าท้องพระโรง ทันใดนั้นเสด็จออกมาประทับ
 ในทเฝ้า พระพิบลกราบทูลว่า หมื่นศรีธรณยทนายเวรรักษาพระองค์

มาเฝ้าถวายตัว และนำนายพุ่มน้องชายถวายไว้ให้เป็นมหาดเล็ก แต่
 นายพุ่มน้องชายนั้นเป็นคนหมองใหญ่ของท่านขุนอาชัณณกร ผู้เป็นบิดา
 ขอลถวายตัวอยู่เป็นข้าหลวงเรือนในพุทธเจ้าข้า ตรัสว่าดีมาก ชอบใจ
 คุณพระ ไหนพุ่มไปต้มของให้พุ่มสักหน่อย ก็เรียกให้ตามขึ้นไปบนเก๋งที่
 ซ่อมพิณพาทย์ ก็เขาคัดขั้ตนเพลงฉิ่งจนจบถึงนกขมิ้นรวม ๕ เพลงแล้ว
 รับสั่งให้ตระนาคให้พุ่มออกเพลง พุ่มก็เขาคัดตระนาคเพลงสาธการจบแล้ว
 รับสั่งว่า เจ้ากรม ช่วยจกห้องให้อยู่ เจ้ากรมชกจกให้อยู่บนเก๋ง ที่
 ซ่อมพิณพาทย์นั้นเอง ทันใดนั้นหมื่นศรีวรรณยทกก็ให้คนใช้ขึ้นเครื่องใช้
 มาปลุกให้รีบขรีย แล้วกลงไปเฝ้าทูลเกล้าฯ ถวาย บอกว่าถ้าจะ
 ไปไหนแล้วให้ใส่กุญแจเสีย เส็จก็มาทูลพระเนตรอีก รับสั่งว่า
 กุญแจนั้นไม่สึกแล้วจะให้ใหม่ แล้วเสด็จลงจากเก๋งขึ้นเสวย คุณพดกทูล
 ลาภลยบ้าน เมื่อจะเสด็จเข้าวัง เสด็จไปที่ห้องประทานกุญแจให้ใหม่
 เป็นกุญแจฝรั่งและทรงไขให้ดู ให้จำตัวอักษรอ่านว่า “ไลอัน” ทรง
 ศนย์แล้วเลือนออกไ้ ถ้าใครไม่รู้วิธีนี้ไขไม่ออก จะใช้อักษรตัวใด
 ก็ไ้ แล้วเสด็จไปพระบรมมหาราชวัง เมื่อเสด็จกลับแล้วก็ไปรับใช้
 สรรยท่านอยู่ทหน้ามขำหนักทุก ๆ วัน โปรดให้หัดก้อยแบบแปลน
 ต่าง ๆ ที่ท่านได้ทรงเขียนไว้จนทำไ้แล้ว แล้วทรงสอนให้หัดทำแผนที่ใน
 วัง ทำเองเขียนเองไ้แล้ว ก็ให้สเก็ดพระตำหนักให้ไ้ได้สกลตาม
 ลักษณะตัก จนมีความรู้วิชาสถาปัตยกรรม เขียนแบบตักไ้บ้างเล็กน้อย
 ถึง พ.ศ. ๒๔๒๗ ท่านไ้รับกรม เป็นเจ้าพากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์
 ก็ขึ้นเครื่องเขียนลงไปไว้ในตำหนักสวน และสรรพหนังสือจากการลงไป

รวมไว้ในที่นั้น เปิดเป็นท่งทำงานของท่านและประธานกฤษฎีกาให้เป็น
 ผู้รักษา แล้วประธานแบบเรียนเล่มใหญ่ คงแต่มีลยทจนถึงพิศาลการันต์
 ให้ท่องจำแต่ไวพจน์พิจาณ จนถึงพิศาลการันต์ อีก ๓ เล่มต้นนั้น
 ให้อ่านไปพอเข้าใจไว้ การสว่า แท้ไปเจ้าอย่าตามข้าเข้าวังเลย จง
 อยู่ห้องหนังสือ และทำความสะอาดในตำหนักสวนดีกว่า เพราะเจ้า
 จะต้องรบไซมหน้าทมากอยู่แล้ว ต้องอยู่คกคน เมื่อเสด็จลงทำงาน
 ของท่าน ท่านก็ตั้งเลขยวกลยคณหารให้ทำทุกวัน เรียบไปกับท่าน จน
 แก้ปัญหาโงทย์ต่าง ๆ ได้ ครั้น พ.ศ. ๒๔๓๐ ปีระเคศ ซาบิน เมเบอร
 (พิเพอง) กรบส่งกรมหมื่นมรพงศ์มัยคยการทหารรักษาพระองค์ ให้
 มากราบทูลเจ้าฟ้ากรมขุนนริศรา ฯ ว่าท่านอยากได้นายฟ่งน้องเพอง
 ไปเป็นร้อยตรี ตักตามตัวเลขเข้ามารบราชการทหาร หน้าทเพองทเขา
 ได้ทำอยู่แล้วไผล บคนเพองจะชนไปนครราชสมา หาตัวแทน
 ไม่ได้ ถ้าไม่ชกชอง ขอไ้ไปรคประธานเพอราชการ ตรสว่า
 เพองกลบไปทลกรมหมื่นมรพงศ์ว่า ฉนั้นจะไปพยพคกับท่านเอง พเพอง
 ก็ทลลาไปกราบทลกรมหมื่นมรพงศ์ตามรบส่งส่งมาทล ท่อนไปอก ๒วัน
 เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรา ฯ ก็ให้นายฟ่ง เชิญลาบ พระหัตถ์ไป ให้พระยา
 สโมสร เจ้ากรมกรมโยธาธิการ พระยาสโมสรเมื่อได้ทราบลาบพระ
 หัตถ์แล้ว ก็นำควนายฟ่งเข้าไปหาอาเล็กก ทหองเชอร์วิลอินยเนयर
 บอกอาเล็กกกว่า เสนาบดีมลายพระหัตถ์มาให้อาเล็กกช่วยสอนวิชาเชอร์
 วิล อินยเนयर เขาเป็นนกเรียนอกควยคนหนึ่ง แท้ไปนายฟ่งก็ไปทำ
 ามหน้าท ถ้าวนใดไปทำการเชอร์เว็คคถนณ วันนั้นต้องไปคอรบ

อาเล็กก็อยู่ที่ท่าเทียบ แต่ก่อนโมงเช้า ขึ้นรถไปกับอาเล็กจนถึงที่ทำงาน และให้ถือเมเตอร์แทนเสมอ ได้รับเงินเดือน ๆ ละ ๖ บาท ถ้าไม่ไ้ไปทำแผนที่แล้ว ๓ โมงต้องถึงที่ทำงาน ผกกก็ถือที่ที่จะต้องคิดถนน ตกฉบับส่งถวายเสนาบดีแล้ว นายฟุ้งต้องถือเป็นคนเดียว ใครจะเข้าร่วมกันไม่ได้ ถึงเวลากลับวงกลางคืนก็ต้องเข้าไปรับใช้ท่านในตำแหน่งส่วนมิได้ขาด

๑. อาเล็กก็ให้นักเรียนทำแผนที่ที่จะตัดถนนโยธา เซอร์เวย์แต่ถนนเจริญกรุง ตอนสะพานเหล็กกลางถึงหน้ากรมโยธาธิการ ก็ทำไ้ถูกของเรียบร้อย อีก ๒ คนใช้ไม่ไ้ยังผิดมาก

๒. ให้ไปทำแผนที่เมรุวัดสระเกศ ทำแผนที่ถนนแต่ถนนเพ็ญนครไปติดต่อกับสะพานคำ เพื่อแก้ถนนให้ตรง ไม่ต้องคดโค้ง ก่อนไปกรุยถนนนั้น อาเล็กก็ไปกรุยเอง เพราะเกยวควยแก้ถนนเก่าด้วย

๓. ไ้ไปทำแผนที่ตัดถนนข้าวสาร เซอร์เวย์แต่ถนนสามเสน ตอนโรงพักชนะสงครามถึงถนนคอกวัว ก็คงถูกต้องแต่ของนายฟุ้งแผ่นเคียว เมื่ออาเล็กก็ตรวจสอบเสร็จแล้ว รุ่งขึ้นก็ไปขังหมุดทำระกบให้นักเรียนดู

๔. เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๑๕ บาท

๕. เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ พระเสถียรฐาปนกิจ ปลัดกรมกรมโยธาธิการ เป็นข้าหลวงเชิญทองตราออกไป ตรวจทางเก่าที่เจ้าพระยาบดินทร์เกชา (สิงห์) ไ้ทำไว้ เมื่อเย็นแม่ทัพไปปราบเขมรและญวน ในสมัยรัชกาลที่ ๓ นายฟุ้งไ้เป็นผู้ช่วยอินยเนียร มีสเตรววลกินสัน ไ้ทำแผนที่

(๒๕)

กลางไป ตั้งแต่ จ.ว. กบินทร์บุรี ถึง วัฒนานครและธวัชบุรี จนเข้าเขตมณฑล
ศรีสะเกษ แล้วก็เลยไปทางเมืองมณฑลและเมืองตะโพก เกินเลยข
ยัตตะของออกทะบาเขมร ไปเข้าเขตจันทบุรี แล้วก็ลงเรืออัสคองประเวสน์
กลับคืนพระมหานคร

๖. เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ โยม้าอยู่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
สังกัดเวรพิทักษ์ ได้รับเงินเดือน ๆ ละ ๑๖ บาท

ก. ไปทำแผนที่ของพระคลัง ที่ใ้มีผู้เช่าถือคามสัญญา
จนแล้วเสร็จ กว่า ๑๐ ตำบล

ข. ไปตรวจสอบพิทักษ์ไม้ของพระคลัง ที่ใ้มีผู้เช่าถือคามสัญญา
มาแต่ปากน้ำโพ ที่เจ้าพนักงานป่าไม้บอกลงมา เพื่อส่งขาย มีผู้รับซื้อ
ไม้ ๑ แพง ใ้พิทักษ์สูงกว่าคามบัญญัติที่บอกมา คิดเป็นเงินใ้ตามพิทักษ์
เก็บ ใ้สูงขึ้นเป็นเงิน ๒ หมื่นบาทเศษ

๗. เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ โยม้าอยู่กระทรวงกลาโหม

ก. ไปทำแผนที่โรงเรือหลวง แล้วคลองบางกอกน้อย
และโรงเรือหลวงทวักดาวังสาราม เป็นเรือกระบวนเสด็จทอดพระกฐิน

ข. ไปทำแผนที่ข้อม และฐานของข้อม ของกระทรวงกลาโหม
ตามแนวคลองผดุงกรุงเกษม ที่มีเหล้อยู่ทั่วทุกข้อม เสร็จแล้ว

ครั้น พ.ศ. ๒๔๓๘ ก็ได้รับตำแหน่งนายเวรปฏิคม ได้รับเงิน
เดือน ๆ ละ ๕๐ บาท และทำการเบิกจ่ายจัดซื้อหาเครื่องใช้สำหรับใน
กระทรวงด้วยอีกตำแหน่งหนึ่ง

๘. พ.ศ. ๒๔๔๗ โยมาอยู่ในกองสชาภิบาล กระทรวงเมือง
ได้รับพระราชทานเงินเกียน ๆ ละ ๑๐ บาท เป็นผู้ช่วยอธิบดีกรมศึกษา
ภิบาล

ก. ได้ทำแผนที่โรงก๊าซที่หน้าวัดสุทัศน์ ตกเป็นถนน ๒ ด้าน
ด้านริมคลองซอยเล็ก และด้านหลังตลาดเสาชิงช้า

ข. ได้ทำแผนที่ที่ไฟไหม้ ตกเป็นถนนสายผ่านถนน ซื่อว่า
ถนนทหารบก และถนนทหารเรือใช้กัน รอบบริเวณให้กระทรวงโยธา
ธิการเป็นผู้ก่อสร้างตกแถว

ค. ได้ทำแผนที่ตกแถวถนนหลังวังบูรพาใหม่ ตกแก่ถนน
พาหุรัดไป ผ่านถนนเจริญกรุง ข้ามคลองซอย เลี้ยวไปตามริม
กำแพงวัดสุทัศน์ ออกถนนบำรุงเมือง ก่อนเสาชิงช้า

ง. เจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดีมาเรียนเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ขอ
ควนนายพ่วง ไปช่วยทำแผนที่ตก ถนนราชวัตรให้ ได้ตามพระราชประสงค์
ตามที่ได้ทรงบอกหมื่นไว้ ให้ได้ฉากแก่ถนนสามเสนไปจดคลองเปรมประ
ชากร ดำรัสไว้ให้สร้างสถานีรถไฟ สำหรับพระองค์เสด็จขึ้นลง ณ ถนน
วันแรกไปตรวจทั้งกลองก็ เห็นว่าช่องเก่าเขาก็ทำถกอยู่แล้ว เตกโดน
จึงถกรวกรวากกันอยู่ตลอดเวลา จึงเรียนเจ้าหมื่นสรรเพชญ์ว่า ผมสงสัย
ว่าท่านสามเสนและท่านเปรมประชากรจะผูกพลาตอะไรกันสักอย่างหนึ่ง
ถ้าจะให้ผมทำผมจะต้องตรวจในบริเวณ ๔ ด้านเสียก่อน ถ้าชนหลบตา
ทำไปก็อาจจะถกถกรวากเป็นแน่ กรมหมื่นสรรเพชญ์ภักดีรับสั่งว่า กวนครู
พ่วงจะทำแล้ว ทูลว่าประมาณราว ๔ วันจะแล้ว ในกรมรับสั่งว่า เร็ว

ถ่ายภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔
อายุ ๔๒ ปี

(๒๗)

ไม่ได้ ฝรั่งของครูฟุ้งแกแค้น คุณพระนาก็ไปกราบทูลตามความเห็น
ครูฟุ้งเข้า เมื่อตกถึงกันแล้ว ก็ลงมือตักกลองวักระยะไป แล้วนั้น
พอครบ ๔ วันก็ไต่ตัวจริง ท่านเปรมประชากรมืดความเป็นจริงไปถึง
๔ เมตรเศษ จึงเขียนแก้ปลงนิตยนั้นให้ตรงตามความเป็นจริงแล้ว
อีก ๗ จะต้องตักถนนราชวัตรไปแต่ถนนสามเสน โดยตลอดทุกที่ทรงให้
เจ้าหน้าที่ยกไว้ รุ่งขึ้นวันที่ ๕ ก็ตักถนนราชวัตร ฟุ้งตรงไปแต่ถนน
สามเสน ทรงหมุกที่หมายคลองเปรมประชากร เป็นวันนั้นเอง ก็เสด็จ
ออกทอดพระเนตร แล้วก็เสด็จไปตรวจคลองหลอดแก้ว นายฟุ้งก็ไต่
โดยเสด็จพระราชดำเนินไปด้วย ก็เจ้าหมื่นสรวเพช ตรัสว่า สรวเพช ไป
ไต่มาจากไหน เจ้าหมื่นกราบทูลว่าเป็นมหาดเล็กเจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุ
ภาคเวลานั้นเป็นผู้ช่วยอินยเนียรอยู่กรมสุขาภิบาล ตรัสว่า ออ ก็ สามารถ
พอแล้ว ก็เสด็จกลับจากคลองหลอดแก้ว แล้วเลยเสด็จขึ้นเข้าข้างใน
ทรงงานเจ้าหมื่นสรวเพชได้พระราชทานเข็มศิลปวิทยา รุ่งขึ้นกรมสุขา
ภิบาลก็เรียกตัวนายฟุ้งกลับจากพระราชวังสวนกุหลาบ ว่าที่กรมมีงานมาก

๕. พ.ศ. ๒๔๕๐ ก็ลาออกจากกรมสุขาภิบาล ไปเป็นโยธา
มณฑล มณฑลปราจีนบุรี ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๑๖๐ บาท
มีตำแหน่งผู้ช่วยและคนใช้

ก. ได้เขียนแผนที่หมายเขตกำนันและอำเภอแล้วเสร็จ

ข. ได้ตักถนนตรงที่ว่าการมณฑลข้าม ไปเข้าคลองพระราม
ตอนท้องทุ่งนาได้พูนดินโรยหินเสร็จ เป็นถนนที่ไซ้ไต่เรียบเรียบร้อยแล้ว
ยาว ๕๐ เส้นเศษ แล้วตักกลองตักทางตรงไปถึงนครนายก

ค. ได้ไปตั้งที่ทำการที่ย่านนางวัง เมืองรัตนคคม อำเภอ
บ้านบก ตั้งถนนตัดที่ลำนาย่านนางวัง ตรงไปข้ามลำน้ำตะกอก ตอน
แคบ เรียกว่าสองคอน เป็นระยะทาง ๕๐ เส้นเศษ ใช้แรงนักโทษ
พนันดินตามระยะที่แล้ว ก็กรุยไป พอพ้นหมู่บ้านเรือนราษฎรอาศัย ก็ตั้ง
กลองคึกทางตรงไปจนถึงเขาปูนเป็นระยะทางทั้งสิ้น ๔๘๐ เส้น แล้ว
เลือนที่ไปตั้งที่พักใหม่ ที่หนองใหญ่ เพื่อสร้างสะพานข้ามหนอง และ
เพื่อตรวจการพาหุมนอน วางรางรถชนหิน ได้วางรางรถไปแต่ย่านนาง
วังตกถึงหนองกุม ได้ ๔๐๐ เส้น ก็หมดราง ไม่ถึงเขาปูน

ง. พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้ย้าย ที่ว่าการมณฑล ลงมาตั้งที่
ฉะเชิงเทรา ได้สร้างที่ว่าการมณฑลชั่วคราว

(๑) สร้างโรงพักตำรวจแล้วเสร็จ

(๒) ตัดถนนแต่หน้าโรงพัก ไปจดหัวโค้งรถไฟสาย
ปราจีนบุรี

(๓) ยักฝั่งเสร็จ กระทรวงเกษตร ที่ทำการของ
เจ้าพนักงานที่ดิน มีช่างรับเหมามาก่อสร้างเอง

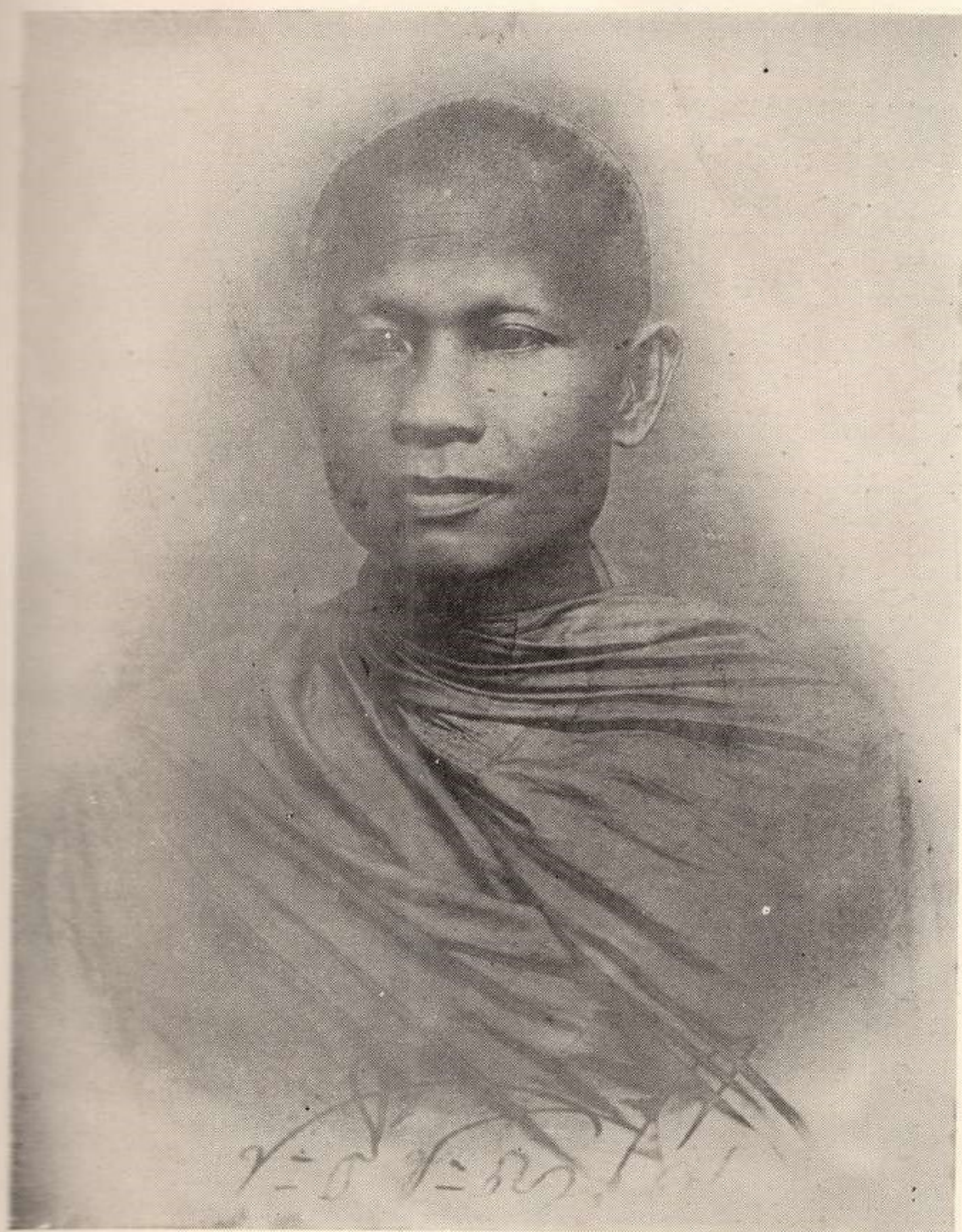
(๕) เขียนแบบตึกถาวร ที่ว่าการมณฑลฉะเชิงเทรา
และคึกขบประมาณการก่อสร้างได้แล้วเสร็จ

๑๐. พ.ศ. ๒๔๕๗ กระทรวงโยธาธิการ มีท็องตราไปเรียก
ขอตัวนายฟุ้ง โยธามณฑล ไปเป็นข้าหลวงโยธามณฑลภูเก็ต

ก. ได้สร้างบ้านข้าหลวงคลัง ๑ หลัง

ข. ได้ตรวจทำแผนที่ ที่ว่าการมณฑล

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก
จันทบุรี

รูปเมื่อบวช พ.ศ. ๒๔๕๕
อายุ ๔๗ ปี

ก. ได้ตัดถนน แต่ถนนบางงัว ไปถึงเขาโต๊ะแซ่ ตรงหน้า
บ้านปลัดเทศา ทางยาว ๒๐ เส้นเศษ พนกินถมหินเสร็จ

ง. ทรวางเก่าที่ไม่เหมาะ และไม่ปลอดภัย ไปแต่ที่ว่า
การมณฑลจากทะเลคอนปากพระ และเป็นทางที่จะข้ามไปพังงา และไป
อำเภอตะกั่วป่า เป็นระยะทาง ๒,๐๐๐ เส้นเศษ

๑๑. พ.ศ. ๒๔๕๕ ลาเข้ากรุงเทพ ฯ ลาอุปสมบท ที่วัดพระ
เชตุพน แล้วมาอยู่วัดมหาธาตุ กับท่านพระประสิทธิ์ศีลาทีคุณ พระ
กรรมวาจา

๑๒. พ.ศ. ๒๔๖๐ ลาสิกขาบท ขึ้นไปเป็นข้าหลวงโยธา
มณฑลนครราชสีมา

ก. เขียนแปลนบ้านข้าหลวงมหาดไทย และสร้างแล้วเสร็จ
ใช้แรงนักโทษ และซ่อมบ้านข้าหลวงสรรพากรอีกหลังหนึ่ง

ข. ได้ยกหมตกทรายทางถนน ไปแต่ ในเมือง จนถึง หัวรถไฟ
เปลี่ยนแปลงทางเก่าที่ชำรุดให้เหมาะสมทันสมัย

ค. ได้ขึ้นรถไฟไปลงที่โคกกรวด สำนักรวทำแผนที่ที่ลำน้ำ
ปรุ พังเสียหาย จนน้ำปรุไม่ไหลมาถึงหัวรถไฟและในเมือง ไหลลงลำ
ตะคองไปหมด เมื่อทำแผนที่วัดระยะน้ำไ้แล้ว ก็กลับมาเขียนแปลน
ทำนบกอนกริต เพื่อกั้นน้ำให้ไหลเข้าในเมืองแต่พอคิ ไม่ยักจนหมด
เพราะเห็นว่าถ้าขุดหมด ก็ต้องพังในท่หนึ่งท่ใดอีก เมื่อน้ำขามาก ไหล
หลากมา ก็ให้ลั่นทำนบกอนกริต ไหลลงตะคองไป เพราะเกินต้องการใน
เมืองแล้ว เมื่อเขียนแปลนทำนบกเสร็จแล้ว ก็คิดงบประมาณการก่อสร้าง

ยานพระยาตำแหน่งสงคราม สมุหเทศาภิบาล ฯ ก็เขียนบอกและแบบ
 แปลนให้นายฟุ้งข้าหลวงลงไปเสนอเสนาบดีโยธา เพื่อขออนุญาตเงิน
 การก่อสร้าง เมื่อเสนาบดีตรวจดูแบบแปลนและงบประมาณแล้ว บัญชา
 ว่า เรื่องนี้เป็นภาระใหญ่โตไว้ง่อน นายฟุ้งกลับไปโคราชทำการ
 เล็ก ๆ น้อย ๆ ไปพลาง แล้วนั้นจะได้ตอบเทศาภิบาลให้ทราบต่อภายหลัง
 นายฟุ้งก็กลับไปเรียนเทศาภิบาลตามบัญชาเสนาบดีสั่งมา รุ่งขึ้น เทศาภิบาล
 ด้รับตอบจากเสนาบดีมาว่า เรื่องท่านปลาน้ำปรนนี้ให้คงไว้ง่อน การ
 เรื่องนี้จะ ได้ ส่ง อินนิเณียร ที่มีความรัก กว่่านายฟุ้งขึ้น มาสำรวจ ใหม่ต่อ
 ภายหลัง เทศาภิบาลว่านี่ยังงั้นกัน เสนาบดีโยธาเก่าก็บอกมาให้ทำ เสนาบดี
 มหาศไทยก็เตือนมาเช่นนั้น มาท่านใหม่นี้บอกมาให้คงไว้ง่อน ถ้า
 ชาติหวัรธ น่าจะยิ่งใหญ่ มันไม่ใช่ความผิดของเราแล้วละคุณฟุ้ง เมื่อ
 ด้ใหญ่บัญชาามาเช่นนั้น พอตกถูกแล้ง น้ำก็ขาด มาไม่ถึงหวัรธไฟ
 หวัรธไฟก็ไม่มีน้ำเข้าหม้อ รดเกินไม่ได้ ก็เกิดฟ้องกัน จนทรงทราบถึง
 พระพุทธเจ้าหลวงทรงกรวมมหาศไทยและโยธา คำนวณว่า ท่านสั่งขมุก
 ไม่ได้สั่งเจ้ากระทรวงทำคอก ถึงได้สวนกันใหญ่ ความผิดก็ไปตกอยู่แก่
 ด้สั่งก ต้องออกจากเสนาบดีทันที

๑๓. พ.ศ. ๒๔๖๑ นายฟุ้งข้าหลวงโยธา ก็ลาออกจากราชการ
 มาประกอบอาชีพส่วนตัว ได้ออกไปอยู่ตำบลสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณ
 ๑๔. พ.ศ. ๒๔๖๑ นายพื่อนบุตร กลับจากรัสเซีย เข้าประจำ
 การเป็นร้อยตรีทหารปืนใหญ่ ถ้วยร้อยเอกหลวงสรสิทธิยานการ (แฉล้ม)

แก้วยืนจากซ้าย พลตรี พื่อน ยอดอาวุธ ฤทธาคนี พันโท พระวิชัยพลหาญ (แจ่ม ฤทธาคนี) ท่านผู้หญิง ฤทธาคนี จอมพลอากาศ ฟน วัฒนภาส ฤทธาคนี
 แก้วนั่งเก้าอี้ สุรพล ฤทธาคนี นางวิชัยพลหาญ (จอห์น ฤทธาคนี) คุณหญิงสอาดจิต วัฒนภาส ฤทธาคนี
 แก้วนั่งพนม ลออ สุนทรธรรม อภัย ฤทธาคนี ลมัย ฤทธาคนี

(๓๑)

หลาน นำเรือใหญ่ ๒ ลำออกไปสองพี่น้อง ปรึกษากันเข้าพระนคร ได้
มาเข้าบ้านสวนอยู่ที่ข้างโรงเรียนนายร้อย

พ.ศ. ๒๔๖๖ ไกรสรเรือนเก่าที่ถนนคึกฤทธิ์ ถรอก โพรเงิน ๕๓๐
บาท รอแล้วสร้างขึ้นใหม่ สิ้นเงิน ๔,๐๐๐ บาท รวมเป็นเงิน ๔,๕๓๐
บาท อยู่มาจน พ.ศ. ๒๔๘๒ ศรินวล และสมชัย บุตร ไปขอซื้อบ้านคึกฤ
ที่หน้าออฟฟิศ โรงไฟฟ้า ข้างวัดเลียบ ชื่อร้าน "แสงงาม"

พ.ศ. ๒๔๘๔ ขายบ้านที่ถนนคึกฤทธิ์ ได้ ๓,๐๐๐ บาท มารวม
อยู่กับที่ร้าน "แสงงาม" ทั้งสิ้น

พ.ศ. ๒๔๘๘ หลานกระเบ็ก ออกไปอยู่ที่วัดหลักหญ้า จังหวัด
นครราชสีมา

พ.ศ. ๒๔๙๐ เลิกสงคราม กลับกรุงเทพ มาอยู่ที่บ้าน พล
อากาศตรี ขนรณนภาภาส (ฝัน) บุตร กำพลนพเพชรวรุ ทอนสะพาน
ยมราช จนจบคน

ท่านเขียนไว้เพียงงั้น

บทประพันธ์เบ็ดเตล็ดของท่าน

ท่านเขียนไว้มาก มีทั้งกาพย์ โคลง กลอน ขอนำมาลง
ไว้บางบทดังต่อไปนี้

๑ อยู่ ประเทศดินแก้ว แคนโค ท่านเซบ

เป็น คำทำงานไป อย่างนี้

เป็น ถิรวัตรใน อาชีพ ท่านแฮ

สุข เกิดเพราะท่านตั้ง จิตกว้างเพียรทำ

อยู่ ไหนอยู่ใดเพราะ ทำดี

ก็ บ่ยอมเกียจท้วง มากให้

กิน ของแต่ล้วนมี โอชะ

ก็ เกินเห็นมากได้ ทว่ายังถิ่นฐาน

อย่า คมนากลนกล้า มั่นเมา

เสพ ตักพินิจไม่เบา ยากแก่

สุ รากร่าหัตถ์เรา สู่ — ข่ายพ่อ

รา นิราศสุขแท้ โทษต้องระทมทุกข์

อย่า มัวเมาเข้าข้อน ไซโล

เล่น แข่งม้าถั่วโป ไม่ยัง

การ คึกคึกมีโช ควรคิด ทำพ่อ

พนัน วิชิตสมยศทั้ง เลื่อมสนความเจริญ

๒ รักเอ๋ยรัก

เรียนวิชาทหารงานนายร้อย
ไก่ออกรับราชการงานของชาติ
ถึงสวรรคตชนชนไม่วนเวียน

๓ ลูก เอ๋ยลูกแก้วแม่

รัก กิ่งทองชีวา

จง ห่มนมนคึกษา

เรียน รุ่งเอยชกชน

ลูก จงปฏิบัติต้อง

รัก ชาติรักศาสน์นำ

ของ ไก่ที่แสงสงคราม

แม่ จักทูนหัวไว้

ลูก คือชาติหน้านั้น

ควร ผลักหักคคสอน

รัก ฆาตฆาพรอน

ชาติ จักงามหยดยอย

จงมีมานะอย่าท้อถอย

ค้อย ๆ ผักค้อยฝนจนแก่เรียน

มีสามารถนำกิจสถิตเสถียร

ทวยความเพียรมุ่งสมัครรักเคย

เลียงมา

แม่นั้น

คิลปะ เดิกพ่อ

อย่าไก่อท้อถอย

คดองธรรม

สขไก่อ

อย่าเสพ

เหตทวยลกค

แน่นอน

แทนอย

ความชว

สขเชอเมอ

๔ กาพย์ ๑๖

บุตร์ฤทธาคนีมีศรัทธา
พระเกษพระคุณชนน

ไฉนเป็นอนุสาวรีย์

ฤทธาคนีทั้งคณะ

ส่วนกุศลผลบุญนี้
นกชนนทั้งฝูง

ให้บันลือสดกิตติ์
พระคุณนันทวาทะ

นบตงแท่นชากคำ

หนกนิตย์แก่อามาไป

กษัตริย์เกิดชาติโคโค
พระพุทธพระธรรมพระสงฆ์

ถวายสัจมนทอศลทรง

แก้ท่านและขามาม

จงอภัยทานกนณะชาคน
สวสัคแก้ท่านทั้งหลาย

ให้บันลือสดกิตติ์โดยหมาย
อย่าวนอย่าเวียนเปลี่ยนสนอง

ส่วนอาทมะไมคิกของ

จะออกจะงกลกเวร

ปฏิบัติบูชา

แก้หม่เมธิ

อุทิศให้แก้ชะ-

อนึ่งบุตรขอสนอง

เบญจศีลเขนกา-

ขอถึงคุณไตร

เวรโคทปลง

แผ่นส่วนกุศลศรั

ตามอาทมะบรรยาย

แก้ท่านทั้งฝูง

(๓๕)

เราจะไม่ขอต่อก่อเรา

ให้สิ้นแต่เกณท์

๕๔
แต่เป็นหนึ่งกำหนด

ขอคุณพระศรีสุคติ

ให้สมมโนรถ

ตามอาตมะมีปวารณา

แม่น้ำหนึ่งชาติใดเกิดมา

ได้มีชีวา

ทุกชาติให้ข้าออกดี

ให้ตั้งอยู่ในสมาธิ

สัมมาทิฐิ

จิตปองตามคลองนฤพาน

พาลชาติข้าจากสันดาน

จนสิ้นอวสาน

ที่สุกแห่งชาติอาตมะ

เอเตนะสัจจะวัชเชนะ

โสทธิ เต โหตุ

ชะยะมังคะลัง

(นเรศกัมมณี) ๕๔
จากลูก ฤทธาคน

(นเรศกัมมณี) ๕๕

(นเรศกัมมณี) ๕๖

(นเรศกัมมณี) ๕๗

๕๘

(นเรศกัมมณี) ๕๙

(นเรศกัมมณี) ๖๐

๖๑

(นเรศกัมมณี) ๖๒

(๓๖)

บทที่ทราบว่าเป็นครั้งสุดท้าย เร็ว ๆ นี้เอง

๕. ขาคเขี่ยขาคมา	จะโลกโกรธหลงข้าไปถึงไหน
ให้ทราบการอยากมากชาติไป	รีบหนีภัยเรื่องกำเริบเกิดสำคัญ
สละรักสันไก่อสร้งเผด็จทุกซ์	ได้เป็นสุขบึงแมนแดนสวรรค์
ถึงเมืองแก้วทกถาวแล้วถนสำคัญ	ไม่มีวันเวียนว่ายตายเกิดเชย.

ท่านผู้ ฤทธาคนี มีบุตร คือ

๑. นางจอน
๒. เด็กชายฉาบ (ถึงแก่กรรม)
๓. พลดร หลวงบอกราวุธ (พี่น) ถึงแก่กรรม
๔. จอมพลอากาศ พัน รณนภาภาค
๕. เด็กหญิงชุม (ถึงแก่กรรม)
๖. นางแล (ถึงแก่กรรม)
๗. เด็กชายฟ (ถึงแก่กรรม)
๘. เด็กชายเชอ (ถึงแก่กรรม)
๙. นางสินวล
๑๐. นางอุทัย (ถึงแก่กรรม)
๑๑. เด็กหญิงรำไพ (ถึงแก่กรรม)
๑๒. นางลมัย
๑๓. เด็กหญิงเพ็ญ (ถึงแก่กรรม)

(๓๓)

๑๔. เด็กชายฟัก (ถึงแก่กรรม)

๑๕. นางละออ (ถึงแก่กรรม)

ท่านผู้ ฤๅชานี้ เกิดวันศุกร์ที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๑๑
ปีมะโรง สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๓๐ ท่านป่วยเป็นโรคชรามาหลายปีแล้ว
ครั้งสุดท้ายปรากฏว่าหลอกขี้สสาระทบ รักษาทุเลาแล้วไม่นาน อาการ
ก็ไม่ดีขึ้น ในที่สุดก็เสียชีวิตไปเหมือนใบไม้ร่วง เมื่อวันเสาร์ที่ ๒๔
มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๒ เวลา ๐๕.๑๕ สิริรวมอายุได้ ๙๐ ปี.

มงคลสดุดี

ลิลิตสกุณชาดก

รายสุภาพ

สรวมสิทธิพัฒน์

อานันทมหิตล

จอมพลสยามรัฐ

เลอจักรพรรดิปางกาล

เทิดสถานเมืองอินทร์

เคษบดินทร์เจ้าฟ้า

เกิดโศกากระยาหาร

ทิพยศฤงคารสมยัต

เสริมรัฐสมบรม

ไคยอนกุลพราหมณ์พรหม

สมณะศักดิ์แสงธรรม

ขาราคทกขรมเย็น

เป็นมหาประเทศ

มงกุฎเกศกษัตรา

พงศ์รามาวาไกฐรัฐ

ผ่านไศศรย์สัมฤทธิ์

โดยทศพิธราชธรรม

พางพระจันทร์วันเพ็ญ

ไคร่มเย็นเป็นสุข

ทกทวหน้าอำมาตย์

ล้วนเปรี๊ยะปราชญ์เฉลิมรัฐ

ช่วยจักรพรรดิโดยถาวร

ทางบริหารราชกิจ

ปลื้มอินพิณาศ

ชาดกสันเกิดผล

เป็นมงคลเลิศโลก

สุขแสนโคกไข่ม

จอมโยธินเกรงเดช

ครองประเทศโดยธรรม

คามลำน้าพทโธบาย

ล้ำหลายชาติหลายคณา

พึงเดชารมเย็น

ไม่ก่อเข็ญรบกวน

ไซโยไทยแสนสุข

พระนครศรีอยุธยา

ไพศาลสุขทั่วหน้า

ร่มเกล้าสุขทุก

อธิศวรจอมไผท

สนุกทวัชรณี

เลิศโลกามเหพาาร

อานันทมหิตลปกเกล้า

สวรค์ แะ

โคลง ๔

สยามประเทศเคชแก้ว

เมคัยกรประลัย

อำนาจฤทธิชาติไทย

ปราบอริหมดม้วย

มิ่งแมนมงกุฎเกล้า

พ่างสรีรศศิธร

สว่างหน้าประชากร

โคยวฒนธรรมน้าว

ลชชัย

พินาศทวย

ทรหค

สุกสนสุขแสน

เคชขจร

ผ่องท้าว

สยามรัฐ

สุขสันโคกกษย์

จอมไผทไพร่พร้อม

รักษาศักดิ์ศาสนา

พุทธศาสนราชกิจจา—

รัฐประศาสน์สามารถแก้

มายุยา

แม่นแท้

รักกอบ การแฮ

เหมาะทวยโครงการ

ทหารสพรวบพร้อม

บินนภาระชนะเหนือ

ฝึกหัดคตคตคต

เทิดพระยศท่านไท้

โอภาสปราสาทแก้ว

เถือกถ้องแสงมณี

โบราณสถานศรี

เป็นประธานแหล่งหล้า

อนันตเอนกพร้อม

ซากทกขเสปสขส้าน

พางศาสนพระศรีอารย

หวังสิ่งใดไปช้า

ทรงธรรมทศพิชิตอง

กลสังสารพคินา

ทวยราษฎร์ร่าเริงขำ

พลชีพเพื่อชาติไว้

บกเรือ

คึกคัก

ทรหค

มกฏเกล้าอยุธยา

จักร

พรางฟ้า

สยามเทิด เกียรติไชย

แมนแมนแมนสวรรค์

ศฤงคาร

ทวหน้า

อุบติ

เผด็จไท้คงประสงค์

ครองธรรม

สุขไค้

รุงรัฐ

สถิตลาจำเรณู

ร้ายสุภาพ

จักดำเนินตำนาน

โดยนุสนธิความว่า

มกฏเกศกษัตรา

ตามโวหารพทอนิพนธ์

พระราชเจ้าประเทศ

ครองพาราณสี

มีพระนามพรหมทัต
 ไพบลเพียงเวียงสุวรรณ
 ไร้ออรสสืบสาย
 บุญบันดาลอบรม
 ไต่ยตรกิจปรารณา
 โองการตรัสสั่งอมาตย์
 พร้อมทหารพรานให้

ผ่านสมัคชโยครย์
 ขาคสำคัญทรงยศ
 ใต้มงหมายมานาน
 พรหมทัตจะสมหวัง
 คราวกรธาเสด็จพนัส
 ให้เตรียมราชรถไว้
 ครบถ้วนพยุหยาตร พหลไช

โคลง ๔

อมาตย์รบริบสังเฝ้า
 เตรียมเสด็จพาหนะยาน
 ไต่ยเสด็จพระภบาล
 จักกระบวนถ้วนพร้อม

ไต่ถูกษ์ให้ลั่นม้อง
 ธิวัชโยกยกพยุหพล
 แรมรอนผ่นพุกพล
 ลุพนัสถนัสตวร่าย

ในข้าสารพักพร้อม
 โคถึกกวางแก้งฟ้า
 หมูหมิ่นเม่นเลี้ยงผา
 แลหลากลึงค่างข้าง

โองการ
 แวกล้อม
 แรมพนัส
 เสร็จแล้วจ่อมไฟท
 อิงชล

ยาตรย้าย
 ตามระยะ
 แล่นรอนระงมไพร

ไต่ยคณา
 แรคช้าง
 สหราช เสือไช
 ไต่ไม่ยุ่งยาง

พลาางเสกัจทคัณไม้
ม่วงโมกโคกสธาระภี
จำปาขี้บจำขี้
สายหยกช่อนกลั่นสะท้อน

ข้วยานสังกลั่นฟุ้ง
นกคอกบัวลงสนาน
แฝงซุ่มพุ่มอบลยาน
หาเหยื่อเผื่อพวกพ้อง

ในสระสารพัดพร้อม
ปลาเท่าเหล่ากุ่มกัล
ว้ายแหวกแซกवार
สลัดสลาตแกมชา

ตะเพียนสังคะวาศรชัย
ชะโคช่อนหมอกกรมกราย
นวลจันทร์แปบแผ่กาย
กะเตียบกะแหอ้ายอ้าว

ไหลลั่นน่านน้ำเซียว
ลนผิงหลงฟากคลอง
ปลาพล่านน่านน้ำนอง
นกหกขินปกพน

โคยมี่
พุดช่อน
ยานชน
เกศแก้วแก้วทาล

ทองธาร
แซร์ชร้อง
คายน
เกริกก้องสนั่นไพร

โคยมี่
เงอกน้ำ
ผุดไพล
กคแก้วอาเกยรณ

เลอสวาย
อบคาว
รมผิง
ครนครนชลธาร

ฟฟอง
กลนครน
หลายหลาก
น่านน้ำตามปลา

รายสุภาพ

ยาตราทัพค้ำเนิน

พอร่พยอแสง

งามจับตาพราวเห็น

ข้างขาวช่วงรศมี

นำชมเพลินพิศค

ข้างเป็นเกล็ดเป็นกลุ่ม

ใกล้สุริยาอัสทง

ฝนกาแกสกลุชาติ

ไปยังถิ่นที่หมาย

สอกลแสงไสมแข่งสี

กฤตกาแพรวพราว

เขียนตามฉากขาหน้า

เมื่อค่านวเนโคยเฉพา

พศกรโลกล้ำค

ถกเสารถงเนียบยูน

จบทั้งหวดจกวาฬ

ให้เรงคลาเคลอนพล

แห่ห้อมล้อมจอมราช

ค่านึงแต่โอรสรัก

ข้ามโชคเขินคิ

สอกลแสงสาคฟ้า

เป็นชมพแสงคม่วง

ข้างคล้ายสนาเงิน

หม่เมฆหมอกต่างอย่าง

ข้างเป็นพุ่มโคยคณา

วิหคหงส์โกกิล

บินคาคาษกลัขรัง

แสงดาวพราวพราวพะโยม

ฤกษ์ภรณ์โคยคณา

ดาวระเซไพล่เคียร

ตรงไปลสตาทิศเหนือ

ดาวพระเคราะห์โคจร

อังการถยพฤหศี

สศเขตสุรยบรรณค

พลางพิจารณาการ

พร้อมพหลหลายแหล

ไต่หวาคคิครำพึง

ผินพระพักตร์เห็นไม่รัง

สาขายังร่วมชีวิต
ให้ลาตบรรจถรณ์บรรทม
โดยอาการนิทรไท้
ทศันกันนางรัง

อีกพระทัยเห็นขยอ้อน
ภายใต้ร่มพฤกษ์ศาล
ที่อุประทมพพรหมทัตได้
ร่วมแฮ

โคลง ๔

เห็นรงนกหนึ่งนั้น
น่าว่ามีสกณา
ใคร่ทราบซึ่งกิจจา
อมาตย์ทราบคำรัสอย่าง
คลาถึงรงนกนั้น
เห็นไขใหม่สามฟอง
เก็บได้ใส่ผอบทอง
ถวายกษัตริย์เจ้าเหล่า
ทรงถามฟองนกนั้น
อมาตย์ไม่สามารถใน
พลันถามพวกพรวานไพร
ว่าไขนกชกช
ต่อมาอีกเล่าซ้ำ
รับใส่กระหม่อมนาม
ฟองสาธิตาทาม
ฟองที่สามนกแก้ว

โสภา นกนา
ไขร้าง
สกณชาติ ไทนอ
ไขชนพฤกษา
โดยปอง
ไม่ซ้ำ
รองลาค ลำลแฮ
ท่านไท้สมประสงค์
นกอะไร
กิ่น
พรวานกราบ ทลแฮ
ขอ! ขอ! สกณา
ขอถาม พรวานนอ
แน่แล้ว
ชาตินก นันนา
แน่แท้จอมไผท

ก็เหตไฉนต่างสัตว์ได้
เข้าร่วมรังเคียวทอง
ข้าแต่พระผู้ครอง
ของสิ่งแปลกไท้

ถ้าฉะนั้นฟองนก
เลียงเสมอลกรัก
อมาตย์จึงช่วยพิทักษ์
บอกแก่เราอย่าช้า

เสน่หีบราชแจ้ง
นำพระขบถองกราน
สั่งให้เลิกทวยหาร
ตั้งกระบวนกลับเข้า

รายสุภาพ

เลียงหมองกลองก้องกึก
ฟ้าฝนสาดชุ่มชื้น
ทวยบุญญาบารมี
เสวยพระชาติในฟองนก
พระชนสีห์สำแดง
ในจังหวัดโกศลราชย์
ถึงราชาไค้ฟองนก

ทกฟอง
อยู่ได้
ถวิลยรัฐ
สครุหม่อมฉน
ข้าจก
แห่งข้า
คราวแตก ฟองแฮ
ทุกครั้งคราวมี
โองการ
ไล่เกล้า
คนพระ นครแฮ
นิเวศน์ไท้ ในเวียง

อีกกะทอดกัมปะนาท
ว่าเร้งรินโยธา
หน่อชินสีห์สากยราช
สกุณาตกโคยมมี
แถลงการแก่กษัตริย์
ตามนิบาตขทมา
แล้วยกกลับมณฑล

อยู่จำเนียรนานวัน
 ฟองสกุนานกชุกออก
 พรานแจ้งเลศอมาตย์คณา
 ว่าพระโอรสได้

ประจวบทันเวลา
 เป็นผู้บอกโดยเพศ
 ทูลกษัตราท่านไท้
 ประสูติแล้วเป็นปฐม ฤกษ์แล

โคลง ๓

พรหมทศแสนปราโมทย์ โปรกให้นามนกไว้
 นามว่าเวสสันดรไชร
 ธิให้รางวัลเสนา
 ให้กล่อมเลี้ยงอยู่เหี้ย
 เสวกาลาภบาล
 เฝ้าพิทักษ์นกไว้
 ค่อนไปไม่ช้า
 พรานว่าเพศเมียให้
 ธิให้นำสารกราบทูล
 ว่าธิดาพระองค์ได้
 พรหมทศตบคต
 โปรกประทานอนให้
 ให้นามว่ากนกชลิณี
 อมาตย์ท่านกลีบบ้านไค้

เกียรติกิจของยศอนันต์ ขารนี้
 คารักษาโอรสเจ้า
 คุจครั้งเฒ่ามา กอนนา
 ทบถึงบ้านควนไค้
 กิจถวายพระนอ แลนา
 สาลิกาแตกฟองไชร
 อมาตย์แจ้งโดยการ แลนา
 นเรนทร์สรท่านไท้
 ประสูติแล้วงามสม ลักษณา
 พระบตรีประสูติไชร
 ค้าเลี้ยงรักษา แลนา
 พระบตรีเลิศไชร
 กิจเจ้าอุปถัมภ์ ถวายเชย

ร่ายสุภาพ

อำมาตย์รับโองการ	ได้ประทานลาภยศ
เชิญโอรสเสด็จกลับ	ยับยั้งเคหสถาน
ถึงวารหน่อโพธิสัตว์	อุยต์จากฟองไข
งามอำไพเชียวซ้ำ	แก้วตาคำปากแดง
พราณแดงแก่อมาตย์	ว่าชาตินกแก้วผู้
อมาตย์รุ่มเล่นไฉ	กราบทูลไท่ยบดินทร์
ขึ้นพรหมทศราชา	พระอาญาปกเกล้า
โอรสพระเป็นเจ้า	ประสูติแล้วอุคม ลักษณแล
พรหมทศทรงสย	ประทานทรพยรางวัล
แก่อมาตย์นั้นอีกโสศ	โปรดให้นามชัมพู
โคขยกต์วาระนี้	ให้ตั้งพลพลัน
เฉลิมขวัญสกลสาม	งามตงแตงตงทอง
เป็นอาคันของสกล	จักกมาร กุมารา
อยู่เป็นข้าบริวาร	สัรวาญควยราชบุรุษ
ฉลาดโคขพทธวาท	ยกยัมธรรมนวินย
ขนตามวยวตมนา	พระราชพรหมทศ
ตรัสถึงนกขณะใด	ใส่พระทัยตรัสว่า
โอราสธิดาไม่ขาด	ทั่วทวยราชภูมิกติ
ธอตรีเรียกนกกว่า	เป็นธิดาและโอรส

ด้วยอัปยศเช่นนี้

โดยบรรดาความฉิน

ว่านก็มีปฏิภาณ

ชกสั่งเสนาหนึ่งนั้น

ทูลแก่พระลูกข้า

เสนารับโองการ

ทูลนัยเวสสันตระ

ประสงค์ถามปัญหา

ตามโองการท่านไท

โปรกแจ้งคดี

โคลง ๓

จึงขกษเวสสันตระ

สุดแต่เหมาะการไท

พลึงทลเวสสันตระ

เชิญท่านไทลาคล

เวสสันตระบัญชา

ไปกราบทูลไทให้

กษณะนนเสนา

ว่าเวสสันตระเจ้า

จึงใคร่ท่แก้ครหา

ให้ทราบสันตามคดี

รอบรู้ชาญปัญญา

ไปเร็วพลันอย่าช้า

ว่าข้าขอพจนา ธรรมแล

รีบลนลานแล่นไป

ว่าพระบิดาพระองค์

โดยเทศนาโวหาร

ขอเวสสันตระได้

ท่านนา

ให้พกะกำหนดให้

สทวกด้วยภูมิ เสด็จแล

ว่าในสัตตมวารน

เหมาะแท้ยกเกศ เสด็จนา

ให้เสนากลับไค

เสด็จไคสัตตมวาร นนแล

ฉับพลันคลากราบเกล้า

กำหนดนนสัตตมวาร นนอ

ร่ายสุภาพ

ภบาลพรหมทัตไท้
มีบัญชาให้ประกาศ
เสียงอัมพรนคร
ไค้เตรียมทั่วทั้งหมค
แสดงอรรถธรรม
เป็นมงคลความดี
ตลอดชาติมหาศาล
เสด็จเรือนโอรสา
เสด็จคนปราสาทสัง
พักโยกแทรกจามร
เฉลิมเกียรติพระโอรส
ถึงเวลาท่านไท้
ประทัยเบื้องราชอาคัน

แจ้งกนิชโคยมล
นาม้องอันเภา
ให้ราษฎรทราบทั่ว
ฟังโอรสพรหมทัต
นำพลให้ยิงยง
ทั่วเมธิตวราชวร
พอครบวารที่เจ็ด
เสวยกระยาหารเสร็จ
ตั้งเบญจาธงฉัตร
ชวนตะวันยังสุริยะ
แสดงพุทธพจน์ปัญหา
พรหมทัตท้าวเธอได้
ท่านเฮ

โคลง ๔

อมาตย์นำทังมาศตั้ง
ไผเกาะพระเพลาพลัน
แสดงเคารพทรงธรรม
แล้วกลยตงทองเขม้น

นกผัน
โลกเด่น
พรหมทัต
สยบถ้อยคำถาม

ตามความพรหมทัตไท้	จับเค็ม
ถามกิมหากษัตริย์เสริม	คักกให้
ว่าครองราชจักดำเนิน	กอบกิจ ไฉนแฮ
ขออุกจงอธิบายให้	คคิต้องราชธรรม

ตามบัญชาพระพ่อเจ้า	ตรัสถาม นันดา
ธรรมหมวกนพระกิงาม	ยิ่งไท้
แต่หากจักพยายาม	แก่อมาตย์ ฉินแล
จึงพิจารณาธรรมให้	ลบล้างครหา

ถ้ากระนั้นทรงสทกขำ	พระองค์
จักแถลงธรรมจง	จักไว้
ค้อยสงขพระทัยปลง	โดยเหตุ
จักถวายธรรมให้	แจ่มแจ้งตามประมวล

กษัตริย์ควรตั้งอยู่	โดยสัจ จะนอ
มีสัตถธรรมสามวิธี	เช่นนั้น
ไม่ปกไม่โกรธขจิต	อกร่า เริงนา
เป็นเหตุความเจริญ	ชอบด้วยคิงาม

อะไรเป็นความรักทั้ง	ความซ้ง นันเฮย
เห็นไม่ควรทรงหวัง	ยกไว้
เป็นกิจแต่จะพึง	พินาศ ไปแฮ
ก่อโทษก่อทุกข์ให้	บันยั โดยขบวน

ควรวบคบบรรณ
พิทักษ์ศาสนราชธานี
คนพาลชาติเคยระถัย
มันแต่จักคอบคน

บ้านเมืองจักพินาศควย
กันแหละควรจะกำ
หาทางสุจริตบำ—
ปลกธรรมกรรมให้

ควรบำรุงสิ่งล้วน
ชาติพหุญิงชายสมาน
จับสยแต่สุขขาน
โดยปลอดทุกข์โทษของ

เห็นจริงตามเหตุแจ้ง
นแหละคอบเหตุสำ—
ทางมีแต่ผลน่า
ผลจึงงามแก่ผู้

เพียรค
เบียงนน
ควรหลก
ขบควยพลิงพาล

ธรรม
หนคไว้
รุงรัฐ
หมคสันธรรม

สรรพการ เจริญนอ
อิมทอง
ใจชน
ชคแก่นล้ำเคญ

คลองธรรม
เรจรร
ความสข
ปฏิบัติทนนแหลหลาย

ร่ายสุภาพ

ข้อบรรยายโดยธรรม
หมคโอชาสารพัก
ฟ้าฝนห้วงชาคแล้ง

กรรมละเมิคมุสา
จะเกิดพิชิตต่างต่าง
คินแห่งชาคธัญญา

ผู้ถูกห่อนจะรู้สึก
 ตามนิสัยสยโกรธนั้น
 เช่นปตาปนระราช
 ชนนักการศกถึงบุตร
 ทรวงแตกตายถึงพิชิต
 ก็ไม่อาจกลั้นไต่ก็
 เลยอาพาธมรณภัย
 คือโกรธนั้นให้โทษ
 ควรแล้วที่จะสละ
 ให้เป็นไปตามโกรธ
 ชาวบุรีเสมอโอรส
 ตามพิทักษ์พระองค์
 ประเทศจักสวไลซ์
 ครองจังหวัดไพบลัย
 ขอพระองค์จงด

เพราะความนึกในใจ
 ไม่ควรทำให้เป็น
 ให้พิฆาตโอรส
 สุกห้ามรักลูกชาย
 ส่วนกษัตริย์ปตาปนระราช
 โดยพระเทพพิณาศ
 บรรลีย์ไปตามกัน
 เลียบประโยชน์เช่นนั้น
 ไม่ควรจะได้พระทัย
 ควรอภัยโทษปราณี
 ทวชนบทจะผูกรัก
 ผู้ดำรงนครเรศ
 สราญพระทัยกษัตริย์
 ย่อมมีมลเช่นนั้น
 โกรธนั้นไปงาม เลยนา

โคลง ๔

ความโกรธยังโทษให้
 โทษโกรธคือโทษตน
 ใครหวังจักถึงผล
 ความโกรธนั้นไม่แคล้ว

แก่ชน โกรธเสีย
 แน่แล้ว
 พินาศ
 โทษต้องกำสรวล

ควรสละโกรธให้
แผ่เมตตาปราณี
เป็นส่วนซึ่งธรรมมี
สรวรคจกสยเจ้าหล้า

หายคิ
ทวหน้า
ทางชอบ
สุขแท้จอมไผท

ร้ายสุภาพ

อิกนัยหนึ่งว่าเรียง
ฮักเหิมทัวว่าเลิศ
ทะเยอทะยานแต่สนุก
ลุ่มเมธลุ่มอมาตย์
กิจเจ้าทำมิดี
ให้ระส่ำระสาย
เทยวฉกฉกยักยอก
ซอกซอนหาทสุข
ทรมเย็นกลีบรอน
เย็นสคคมกไค
หาผช่วยไม่ได้
อวยควยแต่ลวน

โดยชั้นเชิงทางชั่ว
ละเมิดกิจการงาน
ไม่เกรงทุกข์เกรงไพร
ไพร่อย่าทัวเข้าถือเอา
ธานีเกิดโจรกรรม
โจรทำลายอาณาจักร
นักปราชญ์ออกหนีหน้า
ถึงยุคคราวความเข็ญ
คงสมชอบไฟรม
สควสยหมดท่า
อมาตย์ทคหนีไท
เลวเลว

โคลง ๔

ประมวลกิจชั่วไซ้
เหิมยศเหิมศักดิ์ศรี

โดยคดี
คคคค

หลงโลกไผ่ทรพย์ทวี่

โทษอาชโลมยศสิ้น

ควรสงขแสงยมเว้น

เลิกละกักขละเพลิง

จะมีเกียรติถกเกิง

อยู่ชวคนชวพา

ไปอิม

สขเคร่ากำสรวล

ร่าเริง

เกลศกล้า

ปรากฏ

ก่องหล้าเจริญศรี

โคลง ๓

จบพิวิรัตสาม

ยกเรื่องปางก่อนให้

พอสันความถึไค้

พระเจ้าพ่อพระพั่ง อีกแซ

ร่ายคน

ครั่งกาลก่อนมีความว่า เมืองพาราณสี มีเศรษฐีครองจังหวัด
แสนสมบัติสมบรณ์ มากมุลเต็มไปทั่วปรวาร์ ฅกาลครั่งนั้นเทพเจ้า
ผู้มีสมปทาน ไค้ชานาพระนามว่าเทพสิริกขเทพลกขีสองพระองค์ ท่าน
ทั้งสองไค้ทรงบรรยายธรรมะเป็นเทศนาโวหาร มีข้อความพิสการตาม
พระสัทธรรมนั้นว่า ยังมีข้าเศรษฐีผู้หนึ่งซึ่งมีนามว่าสจี ไค้คำวิถาม
ปัญหา ว่ามณษย์ที่จะแสวงหาความดี จะต้องทำพริชอย่างใด จึงท่าน
เทวไท้ไค้สำแดง แดลงว่ามณษย์ที่ดีเลศนั้น เขาย่อมมีความชยันหมั่น
เพียร ร่าเรินปฏิบัติธรรมที่ชอบ และกอบไปทั่ววิจารณญาณ โดย
ตั้งจิตมไค้คึกทจะล้างผลาญตนและล้างผลาญผู้อื่น และทั้งมสคที่มีไค้
เตนตนไปโดยลาภและยศถาอัน เป็นการที่จะวิบัติไป หรือไค้มาก

ไม่ยินดีในร้าย และทั้งมิได้มีจิตคิดมุ่งหมายวิชยาชนจำพวกใด คือไม่
 ใจทั้งอยู่โดยธรรมที่ชอบยกยอการแต่สิ่งที่ดีเป็นกิจตน และทั้งมิได้
 ทำลายกุศลธรรมมงคลที่มีอยู่แล้วให้เสื่อม มนุษย์จำพวกนั้นแหละควร
 แล้วที่เราท่านสัปรุขทั้งหลายจะเลื่อมใสยินดี อันชนชอว่าจำพวกคนพาล
 สันดานกาลินั้น เขาย่อมจะเหินหาอภัยใคร่ไปแต่โดยทางวิชยา มี
 โลกโกรธโมहाเหล่านี้เป็นต้น ชนจำนวนนั้นเราท่านสัปรุขทั้งหลายไม่
 ควรจะมุ่งหมายคบหาสมาคม เพราะพวกเขาเหล่านั้นแหละจะต้องไต่รับ
 ทุกข์โทษระทมโถมมรส ตามเหตุการณ์ที่จะวิบัติไปในทางที่มีคัมแต่
 โทษแท้ ตามอนาคาสันและพระองค์จึงปฏิบัติ จึงเลือกคัดอมาตย์ให้
 อยู่ในหมวดเมธี จำพวกคนพาลสันดานกาลินั้นพระองค์ไม่ควรใช้
 ควรแต่จะไล่ออกไปเสียให้ห่างไกล เพราะร่ำว่าเขาจำพวกนั้นแหละจะ
 กระทำการโจรภัยได้ต่าง ๆ ก็เมื่อว่าเราได้ทราบเรื่องราวจิตวิมพาใจ
 ได้แล้วโดยเช่นนั้น ก็จะเป็นการที่เราได้ปลดปล่อยไกลกาลิหมคมิตร
 หรือแม้ว่ายัง จะมีคนพาลสันดานทจจริตร้าย ในพระองค์ ยังคงจะมีอยู่
 ก็เห็นว่าจะ สู่พระบารมีธรรมที่มีประจำอยู่ใน พระองค์ไม่ได้ มันจะต้อง
 ปราศย้ายแพ้พระบารมีหนีโลกกลับไปเอง เพราะฉะนั้นขอพระเจ้า
 เสด็จตามกรณี หาอมาตย์ที่มาสรวมตำแหน่งหน้าที่ให้รอบคอบ
 และกอบไปด้วยเมตตาการณา ช่วยเกื้อกูลชาวประชาให้อิ่มหนา และ
 เพียรกระทำกิจอันใดอันที่จะให้เกิดความสุข แม้ถึงว่าทวทุกเทวราชเจ้า
 ก็ได้ปฏิบัติกิจ อันงามวิจิตรไปด้วยกุศลธรรมวิเศษ อีกทั้งโยคีเพศ

ผู้แสวงบุญ ที่ได้รับคุณธรรมอันดีงามมาแล้วทั้งหลาย ก็ด้วยความมุ่ง
หมายเพื่อบรรณาสักการะในกัลลธรรมทางนี้ แต่โดยเทวธรรมหมวกนี้
แหละจะช่วยพิทักษ์รักษาพระองค์ ก็ธรรมตามที่สมเด็จพระราชบิดามี
พระราชประสงค์ ที่ถามว่าพระองค์จะควรกระทำกิจเช่นใดที่ ที่จะไต่เป็น
ธรรมประเสริฐแก่พระราชบิดา อนันตเป็นธรรมจริยาวัตรแห่งบรมกษัตริย์
ผู้ประเสริฐแท้ อนันตสันนแลท้าวพระยาทเวสสันดรได้ถวายวิสั
ชนามา ก็จะได้เป็นอนันตสันนในพระองค์ ก็ธรรมตามที่สมเด็จพระราช-
บิดามีพระราชประสงค์ พระองค์ก็จะไต่สมดังพระมโนรถ แต่โดยธรรม
กำหนดด้วยประการฉะนี้ แล้วแล

โคลง ๔

เทพตามชอท้าว	สิริ
กบเทพกาลกษิ	ท่านไท
ไต่แสงอรุณคค	แก่สจ
ตามคติธรรมไซ้	เช่นนบญา
ว่ามณษยทตงอยู่	โดยขยัน
หมั่นกิจเพียรชอบธรรม	ยังแล้ว
เห็นสมบัตชนอนันต	ไม่ริษ ยาสะ
ชนหมั่นดงแก้ว	กำหลาเลิศมณษย์
บรุษใดตงอยู่ควย	ริษยา
สมบัตเขาปรารธนา	อยากได้

มีโลกโกรธโมหา

เป็นเหตุ

ชนหมื่นชั่วไท้

โทษแท้อย่าสมาน

ขออย่าล่งแจ้ง

คคิธรรม

ตามเทพดาชกน้ำ

แนะไว้

จึงประกอบกิจบำ-

รุงรัฐ

โคยพระปรีชาไ้

อมาตย์ล้วนคนก

จักทวยศลาภพร้อม

คฤงคาร

ไ้เสพสุขสำราญ

ท่วหล้า

โคยยททศพลญาณ

ประกาศ

ถวายพระพรเจ้าฟ้า

สุขแท้จอมไ้

รายคั้น

เมื่อนกเวสสันตระไ้ถวายวิสัยชนาจบลงแล้วโคยโวหาร ชุมชน
 ต่างก็ส่งเสียงแซ่ซ้องสาธุการ ก็องสะท้อนไปท่วพระราชอาณาเขต
 ท่วยนกเวสสันตระไ้ก็กล่าวแก้ปัญหาโคยพททจวิทยา จึงสมได้บรม
 พรหมทศกยตราพระเจ้านครพาราณสี อีกไ้สมนัสยินคิตรัสเรียกอมาตย์
 มาถาม ว่าตามข้อความเวสสันตระผู้บุตรอาตมา เธอกล่าวธรรมแก้
 ปจฉาไ้แล้วเช่นนั้นไซ้ จะไ้ขอว่าเธอไ้กระทำกจอันไ้ อันไ้ใครจะพึง
 ทำนะอมาตย์ จึงเหล่าเสวกามาตย์ต่างก็สนองพระบรมราชโองการว่า
 พระเจ้าข้า เธอไ้กระทำหน้าที่เสวกามาตย์ โคยตำแหน่งเสนาคตคั้น
 แล้วพระเจ้าข้า จึงไ้ทำพรหมทศราชา อีกทั้งสถาปนาพระราชโอรสา

ให้อยู่ในตำแหน่งเสนาคตต์แต่ ฅ กาลยคณันมา สันขอความขัญหา
 เวสสันตระจยลงแต่เพียงน

ในที่นี้จะไ้ราพรรณขอความตามขัญหากณทลณี โขยนัยคัมภีร์
 อรรดาธิบายไซร์ จะไ้วิสซชนาไว้ ค่อนแล้วแล

ร่ายสุภาพ.

จยเทศน์เวสสันตระ	บรมกษัตริย์ก็สังทท
พคแกกณทลณี	มีเนอความคจกาล
แล้วเสกจสถานธิกา	เสวยกระยาหารเสร์จ
เสกจกลยคณนเวศน์	ประกาศเทศน์กณทลณี
ชาวบริทรายความ	มาลันหลามคังก่อน
ฟังคำสอนกณทลณี	จอมโยธีพรหมทต
จิงตรสถามพระธิกา	ตามขัญหาโดยมี
ว่ากณทลณีธิกา	คณาพวกเสนาคตต์
ยังจะรพทจวจน	ว่ากษัตริย์จะทำไค
ให้ไคผลประเสริฐ	ถ้าเลศร์จะถาม
ถ้าไม่รความจะงก	จิงโอรสธกตอย
ว่าระบอบยิกาถาม	ความสองง่ามเซ่นน
โดยเป็นทสงสัย	ไคร่ทคลองตข้า
ควยเห็นว่าสตร	ยอมมีความคคณอย
ลูกกคอยจะตอยถอย	กจแกขัญหา นันแล

โคลง ๔

พระราชาทงกระทุ ^๕	ตรัสถาม
กณ ^๕ กณ ^๕ ธิดาตาม	กิจไ ^๕
วากษ ^๕ ทริ ^๕ ภ ^๕ พ ^๕ ยา ^๕ ยาม	กอบ ^๕ กิจ ไ ^๕ โค ^๕ เซ ^๕ บ
ตามป ^๕ ญ ^๕ ย ^๕ ติ ^๕ ธ ^๕ ร ^๕ ร ^๕ ม ^๕ ให้	ถ ^๕ ก ^๕ ต ^๕ อ ^๕ ง ^๕ ค ^๕ ล ^๕ อ ^๕ ง ^๕ ธ ^๕ ร ^๕ ร ^๕ ม ^๕
ก ^๕ ร ^๕ ร ^๕ ม ^๕ ป ^๕ ระ ^๕ เส ^๕ ริ ^๕ ฐ ^๕ เ ^๕ ล ^๕ ค ^๕ น ^๕ น ^๕	ทำ ^๕ ไ ^๕ ฉ ^๕ น
ข ^๕ อ ^๕ ล ^๕ ก ^๕ ธ ^๕ ิ ^๕ ยา ^๕ บ ^๕ ใน	ก ^๕ ิ ^๕ จ ^๕ น ^๕ น ^๕
โ ^๕ ค ^๕ ย ^๕ ค ^๕ ว ^๕ ร ^๕ ส ^๕ ว ^๕ น ^๕ ส ^๕ ก ^๕ ไ ^๕ ค ^๕	ป ^๕ ญ ^๕ ย ^๕ ติ ^๕
มี ^๕ ส ^๕ ว ^๕ น ^๕ ธ ^๕ ร ^๕ ร ^๕ ม ^๕ เ ^๕ ป ^๕ เ ^๕ น ^๕ ช ^๕ น ^๕	เ ^๕ ล ^๕ ค ^๕ น ^๕ น ^๕ ก ^๕ ล ^๕ ไ ^๕ ค ^๕
ข ^๕ ้า ^๕ เ ^๕ ด ^๕ ไ ^๕ ท ^๕ ธ ^๕ ิ ^๕ รา ^๕ ช ^๕ ผู้	บ ^๕ ิ ^๕ ค ^๕ า
ข ^๕ อ ^๕ ร ^๕ บ ^๕ ร ^๕ า ^๕ ช ^๕ บ ^๕ ญ ^๕ ชา	ท ^๕ ร ^๕ ส ^๕ ไ ^๕ ช ^๕
ให้ ^๕ แ ^๕ ส ^๕ ค ^๕ ง ^๕ ส ^๕ ท ^๕ ธ ^๕ ร ^๕ ร ^๕ มา	ป ^๕ ญ ^๕ ย ^๕ ติ ^๕
โ ^๕ ค ^๕ ย ^๕ ส ^๕ ว ^๕ น ^๕ ส ^๕ ว ^๕ ส ^๕ ก ^๕ ไ ^๕ ให้	ค ^๕ ค ^๕ ค ^๕ อ ^๕ ง ^๕ ร ^๕ า ^๕ ช ^๕ ธ ^๕ ร ^๕ ร ^๕ ม ^๕
ตามค ^๕ ำ ^๕ ว ^๕ ิ ^๕ ค ^๕ ติ ^๕ ให้	ก ^๕ ร ^๕ า ^๕ ย ^๕ ท ^๕ ล
ค ^๕ ว ^๕ า ^๕ ม ^๕ ป ^๕ ระ ^๕ เส ^๕ ริ ^๕ ฐ ^๕ ย ^๕ อ ^๕ ม ^๕ มี ^๕ ม ^๕ ล ^๕	เ ^๕ ช ^๕ น ^๕ น ^๕
ธ ^๕ ร ^๕ ร ^๕ ม ^๕ เ ^๕ ป ^๕ เ ^๕ น ^๕ ส ^๕ ว ^๕ น ^๕ เก ^๕ อ ^๕ ก ^๕ ล ^๕	ป ^๕ ระ ^๕ บ ^๕ อ ^๕ ช ^๕ น ^๕
ข ^๕ ้า ^๕ พ ^๕ ระ ^๕ อ ^๕ ง ^๕ ค ^๕ จะ ^๕ ข ^๕ อ ^๕ ช ^๕	ช ^๕ อ ^๕ ง ^๕ ไ ^๕ ว ^๕ ไ ^๕ ค ^๕ อ ^๕ ย ^๕ น ^๕ ย ^๕

ร่ายสุภาพ

ประ ^๕ บ ^๕ อ ^๕ ช ^๕ น ^๕ ไ ^๕ ค ^๕ ห ^๕ ม ^๕ อ ^๕ ม ^๕ ค ^๕ ะ	เก ^๕ อ ^๕ ก ^๕ ล ^๕ พ ^๕ ระ ^๕ บ ^๕ ิ ^๕ ค ^๕ า
อ ^๕ ย ^๕ เ ^๕ ด ^๕ พ ^๕ า ^๕ ระ ^๕ ห ^๕ น ^๕ า ^๕ ก ^๕ ค ^๕	ห ^๕ ร ^๕ อ ^๕ ย ^๕ ง ^๕ จะ ^๕ มี ^๕ มา ^๕ ไ ^๕ ห ^๕ ม ^๕

ควรตั้งพระทัยรักษา
 ย่อมมีนัยแยกกาย
 โคยระบอบแยกว่า
 ออกจากในบริวาร
 มีเล่นเบี้ยบนถัน
 พวกกนกคมีชอย
 มักกินนอกกินใน
 ผู้ทลวงกจน
 พระภบาลอย่าไว้
 ขาแผ่นดินอย่าทว
 พวกล่าลายทรัพย์ไซ้
 ขจิตให้สิ้นโสศ

อย่าให้อันตรธานได้
 หมั่นฝึกฝนตรวจสอบ
 เสวกามาตย์คนใด
 ที่ทำการมิด
 ก็นิสราเป็นนิตย
 ย่อมลอบลักขกขอก
 ฉอราษฎ์ไต่บังหลวง
 คนกาฬกณิกยาน
 ควรไล่ออกให้สิ้น
 จะผลาญชาติย่อยยับ
 ของพระองค์จึงได้
 พระเชย

โคลง ๔

ประโยชน์โคปราชญ์ไซ้ เกอกล
 ตามรักษาย่ำให้ศุขย์
 ควรมานะการพน
 ให้โลกพนอยู่ได้
 ทรัพย์ที่มีอยู่แล้ว
 ใช้จ่ายอย่าเกินไป
 ไร้หาค่ากำไร
 ก็ระงองามให้

เสอมีได้
 เพิ่มกิจ
 กิจล้วนเฉลิมศรี
 กลใด
 กว่าได้
 ในทรัพย์
 นบรือยพนทวิ

เที่ยงนันท
 รวยลาภ
 ทกขเทชยายตน
 กตปลา
 โทษแท้
 มนุษยชาติ
 แนแล้วหายนระ

ทศก
 เที่ยงนันท
 รวยลาภ
 ทกขเทชยายตน
 กตปลา
 โทษแท้
 มนุษยชาติ
 แนแล้วหายนระ

ราชสุภาพ

ข้าแต่พระบิดา
 ทมิชาตมิสกล
 ไม่ก่อกรรมเป็นบาป
 ไม่ยินดียินร้าย
 ยังแผ่ผลผอ้อน
 ไม่ริษยาผู้ใด
 เอาจานพระราช
 คึกฮาชีพโคยธรรม
 คอคณาอำมาตย์ควร
 ย่อมชศรภษตรา
 ทวยบอมาตย์ชาณสามารถ
 ชนเหล่านแหละคอชน

ควรสเหาหามาตย์
 ขรรณทวยคิลธรรม
 จะมีลาภหรือไม่มี
 ใจหมายมุ่งสขทน
 ไม่ตนทวยลาภ
 เลอมใสในกิจเจ้า
 เสมอว่าชีวิต
 ตามลำนนำทลมา
 หม่นลวนทำค
 เจ้าพาราจกสราญ
 รักษาราชทรพชนัน
 อมาตย์เทพระบิดา พระเชย

โคลง ๔

ควรหา ^๕ มา ^๕ ค ^๕ ย ^๕ น ^๕ น ^๕	ช ^๕ อ ^๕ บ ^๕ ก ^๕ จ ^๕ ก ^๕ า ^๕ ร ^๕ น ^๕ อ ^๕
ตาม ^๕ พ ^๕ ท ^๕ ก ^๕ ษ ^๕ บ ^๕ พ ^๕ ิ ^๕ ต ^๕ ร ^๕	ผ่าน ^๕ พ ^๕ า ^๕
ผ ^๕ ด ^๕ ง ^๕ ช ^๕ า ^๕ ค ^๕ า ^๕ ส ^๕ น ^๕ า ^๕ ค ^๕ ิ ^๕ ค ^๕	ห ^๕ ว ^๕ ง ^๕ ส ^๕ ว ^๕ ส ^๕ ค ^๕ ิ ^๕ น ^๕ า ^๕
ป ^๕ ฏิ ^๕ บ ^๕ ต ^๕ ร ^๕ า ^๕ ษ ^๕ ฏ ^๕ ร ^๕ ท ^๕ ว ^๕ ห ^๕ ล ^๕ า ^๕	ค ^๕ ล ^๕ อ ^๕ ค ^๕ ไ ^๕ ก ^๕ ส ^๕ ช ^๕ แ ^๕ ส ^๕ น ^๕
ค ^๕ ำ ^๕ เน ^๕ น ^๕ แ ^๕ ม ^๕ เ ^๕ น ^๕ ป ^๕ ก ^๕ เก ^๕ ล ^๕ ำ ^๕	ป ^๕ ก ^๕ ป ^๕ ระ ^๕ ชา ^๕ ร ^๕ า ^๕ ษ ^๕ ฏ ^๕ ร ^๕ เ ^๕ ย ^๕
ไ ^๕ ม่ ^๕ เ ^๕ ย ^๕ บ ^๕ ค ^๕ บ ^๕ ง ^๕ แ ^๕ ส ^๕ ห ^๕ า ^๕	เล ^๕ ห ^๕ ร ^๕ ำ ^๕ ย ^๕
น ^๕ ำ ^๕ แ ^๕ ต ^๕ ล ^๕ ิง ^๕ ป ^๕ ระ ^๕ โ ^๕ ย ^๕ ช ^๕ น ^๕ มา ^๕	เพ ^๕ อ ^๕ ช ^๕ า ^๕ ค ^๕ ิ ^๕ เ ^๕ จ ^๕ ริ ^๕ ญ ^๕ แ ^๕ เซ ^๕
ช ^๕ า ^๕ ค ^๕ ิ ^๕ จะ ^๕ ส ^๕ ม ^๕ บ ^๕ ร ^๕ ห ^๕ ล ^๕ ะ ^๕ ม ^๕ ำ ^๕ ย ^๕	น ^๕ ิ ^๕ เว ^๕ ค ^๕ ัน ^๕ ท ^๕ ำ ^๕ ว ^๕ โก ^๕ ส ^๕ ย ^๕
ห ^๕ ม ^๕ เ ^๕ อ ^๕ มา ^๕ ค ^๕ ย ^๕ ม ^๕ ิ ^๕ จ ^๕ ิต ^๕ ค ^๕ พ ^๕ ร ^๕ อ ^๕ ม ^๕	เพ ^๕ ร ^๕ ย ^๕ ง ^๕ ก ^๕ ัน ^๕
ม ^๕ ัน ^๕ อ ^๕ ย ^๕ ไ ^๕ น ^๕ ย ^๕ ต ^๕ ค ^๕ ิ ^๕ ร ^๕ ร ^๕ ม ^๕	เ ^๕ ย ^๕ ย ^๕ ง ^๕ น ^๕ น ^๕
ผ ^๕ ค ^๕ ร ^๕ อ ^๕ ง ^๕ ร ^๕ า ^๕ ช ^๕ ก ^๕ ิ ^๕ พ ^๕ ล ^๕ ัน ^๕	ส ^๕ บ ^๕ ส ^๕ ช ^๕
จ ^๕ ิง ^๕ ห ^๕ ว ^๕ ก ^๕ จะ ^๕ เล ^๕ อ ^๕ เล ^๕ ค ^๕ ช ^๕ น ^๕	ถ ^๕ ิ ^๕ น ^๕ ไ ^๕ ท ^๕ อ ^๕ ิ ^๕ ศ ^๕ ว ^๕ ร ^๕
ค ^๕ ว ^๕ ร ^๕ แ ^๕ ล ^๕ ว ^๕ พ ^๕ ระ ^๕ ป ^๕ ก ^๕ เก ^๕ ล ^๕ ำ ^๕	ป ^๕ ก ^๕ ป ^๕ ระ ^๕ ชา ^๕ ร ^๕ า ^๕ ษ ^๕ ฏ ^๕ ร ^๕ เ ^๕ ย ^๕
พ ^๕ ิ ^๕ ส ^๕ จ ^๕ น ^๕ เ ^๕ ส ^๕ า ^๕ ะ ^๕ แ ^๕ ส ^๕ ว ^๕ ง ^๕ ห ^๕ า ^๕	จ ^๕ ิง ^๕ ไ ^๕ ค ^๕
เล ^๕ อ ^๕ ก ^๕ อ ^๕ ำ ^๕ มา ^๕ ค ^๕ ย ^๕ เ ^๕ ส ^๕ เ ^๕ น ^๕ า ^๕	ท ^๕ ช ^๕ อ ^๕ บ ^๕ ฐ ^๕ ร ^๕ ร ^๕ ม ^๕ แ ^๕ เซ ^๕
แ ^๕ ต ^๕ ท ^๕ ค ^๕ จ ^๕ ิง ^๕ ไ ^๕ ช ^๕	ช ^๕ อ ^๕ บ ^๕ แ ^๕ ท ^๕ เพ ^๕ ค ^๕ ะ ^๕

ร่ายสุภาพ

ช ^๕ ำ ^๕ แ ^๕ ต ^๕ พ ^๕ ระ ^๕ บ ^๕ ิ ^๕ ค ^๕ า ^๕	ตาม ^๕ อน ^๕ ส ^๕ า ^๕ ส ^๕ น ^๕
พ ^๕ ระ ^๕ ผ ^๕ ม ^๕ อน ^๕ โ ^๕ ต ^๕ ช ^๕ น ^๕	ตาม ^๕ เห ^๕ ต ^๕ ผ ^๕ ล ^๕ ค ^๕ ว ^๕ ร ^๕ ร ^๕

ผู้ควรยกควรชม

โดยกนิมิตใจ

ทรงเฉลยความสข

ผู้ทรงบราชกิจ

สร้างรอยของกันไว้

จักรวรรดิทุกสำราญ

ขอพระองค์จงไ้

ทรงติชมตามที

ควรไ้หรือควรเลิย

ให้ทั่วทุกอำมาตย์

ในบพิตรจงทั่ว

ย่อมแคล้วภัยพิบต

ด้วยอาการนี้ไ้

ชอด้วยโอวาท น้แล

โคลง ๔

ปิตุราชผู้ปราชัญ

จงทราบโดยกำหนด

ว่าผู้ทมหศ-

คงช่วยพระองค์ไ้

เป็รองยศ

กิจไ้

พิชเทียง ธรรมแฮ

เหมาะเข้าบริพาร

ควรประธานทรพยพร้อม ยศลาภ

บำเหน็จพอให้อาย

สงเคราะห์เพราะช่วยปราบ

ควรที่พระองค์ต้อง

อิมทอง

อริราช

ตอบด้วยดงาม

ร่ายสุภาพ

ยามว่างการพระองค์

ควรประเวศน์ตรวจนคร

ให้ทั่วหล้าอาณาจักร

ผู้ดำรงนคเรศ

ทราบภูรอาคัย

เทยวณกรักทวยราษฎร์

ให้โอวาทโดยงาม
อยู่ในข่ายความดี
กนกขณฺเฐน
แก้ราษฎรเกินพิกัด
ราษฎรปรีดาทั่วผู้
คืบร้อนตามเหตุ

ตามสาสน์โนบาย
ปราณราษฎรเสมอเอารส
เรียกภาษีอากร
ผิดบัญญัติราชา
โดยพระองค์ทรงรู้
ผลแฮ

โคลง ๔

เสด็จตรวจทวยราษฎร	เป็นการ
ปลดปล่อยกักขฬะพาล	พินาศให้
ทวยราษฎรไค้สยสวน	ติสุข
โดยขจิกอัยทวะไค้	สุขสันโคกกษัย
ไพร่ฟ้าจกรกไท	คอบแทน
บุญนแหละเหลอแสน	จะอ้าง
กำลังซ่งว่าแซน	คอราย ฎรแฮ
นำส่วยอากรสร้าง	ตั้งล้วนเป็นพลั้ง

ร่ายสุภาพ

อนึ่งตรัสสั่งการไค	อย่าให้ไวเร็วพลัน
โดยกนิ้นเหลอวิสัย	เป็นไมไค้คงประสงค์
พระองค์จักเลียบพระทัย	กริ้วโกรธในปวงกิจ

ผิดจักถึงผู้ทำ
มีบั้จควรแก่เหตุ
ให้พองามกนค
เป็นมงคลแก่สิ่งสร้าง
อรรถให้ระวัง

กรรมจักตกผู้สั่ง
คอยสังเกตโดยความ
จะเป็นศรีศกผล
ขอพระองค์จงอ้าง
หน้อยแล

โคลง ๔

ตรัสสั่งใคอย่าให้
เรวนักมกเสียที
ช้าช้าไปรคปราณี
เรวนักมกเพลียงพล้า

เรวจ
ผิดช้า
ผู้รับสั่งนอ
พลาดแล้วเสียผล

คำวจนผลเหมาะแล้ว
ช้าหน้อยย่อมวิไล
ไคผลก็พอใจ
เพราะประณีตไม้น้อย

ไคไหน เล่านา
เรียบร้อย
น่ารัก
สิ่งนั้นงามตา

ร่ายสุภาพ

ช้าแต่พระบิศา
อย่าเสอมการกศล
อย่าไคหมิ่นลวงสิทธิ
ตามเหตุผลไคไค
นเคาความประมาท

อย่าเสพสราขาน
ควรกังวลรชค
ทำลายกิจปวงชน
โดยหทัยของเรา
นักปราชญ์ย่อมติว่า

เจ้าพาราจะเกิดทุกข์
 ภัยพิบัติอันตราย
 มีแต่ทางโทษไท้
 ระลึกรหาयนะ

จักเสื่อมสขสกลสัน
 จะเกิดพิบัติต่าง ๆ
 ขอพระองค์จงไต่
 พระเอย

โคลง ๔

ขอพระองค์อย่าไต่
 เป็นกิจเสื่อมบุญญา
 ควรกอบกิจศึกษา
 ตั้งพระทัยให้กว้าง

เสพสุรา
 กอนสร้าง
 คิลวัตร
 อยู่ด้วยกรุณา

อย่าหลงโดยเล่ห์ร้าย
 อาฆาตประมาทหน้า
 อย่าปล่อยจิตผิดกรรม
 จะเกิดทุกข์โทษร้าย

บาปกรรม
 ชั่วร้าย
 ปฏิบัติ
 ชั่วแท้สาธารณ

ร่ายฉัน

ข้าแต่พระภูบาลผู้ประเสริฐ หากแม้ว่าความจะเกิดมีมาแต่โดย
 โจรภัย หรือจะอุบัติมาด้วยกลใดใดก็ดี พระองค์อย่าพึงเชื่อฟังวาที
 ตามที่โจทกกล่าวหา อย่ากรวโกรธก่อนพิจารณาใช้การควร แต่โดย
 ประมวลขอความคพิพาทเขาทั้งหลายนั้น เขาย่อมจะได้ร้ายชงกันและกัน
 เป็นอาทิ เพราะฉะนั้นขอพระองค์จงทรงพระการ พิจารณาเสียก่อนจึง
 จักชอบ หาเหตุผลมาประกอบ พิสูจน์การเสียก่อนให้ชัดเจนแล้วจึงค่อย

พิพากษา ให้ถูกต้องตามทางพิจารณาแล้วเป็นต้น โดยเที่ยงธรรมกว่า
 สรีรมณฑลอันแผ่แสงไปทั่วโลก ได้เพิ่มสุขพ้นโคกสว่างสว่างไปทั่ว
 หล้าอาณาจักร ดำรงศักดิ์อยู่ด้วยความประเสริฐ พร้อมเลิศเต็มไปทั่ว
 ศิลและธรรมอันงาม พระเจ้าจักรพรรดิกะจะไม่เสื่อมทรามพระเดชานุ
 ภาพโดยหมาย คือโทษทัณฑ์อันตรายก็จะไม่มาแผ้วพานนี้ จะกอบไป
 ด้วยความเจริญศรีสวัสดิ์ ทั่วมนุย์สัตว์เคยรรุณาน อนึ่งขอพระองค์
 อย่าพึงทำ พระ องค์ ให้เป็นคังเช่น ผทพกลอาการประคว่าชายชราผู้มี
 จักษุมืดหมกไม่เท่า หรือคังข้างที่เมามันคหาวหมกขอเหลือกำลังความ
 ฉะนั้นแล้วข้างก้อมจะชมชานเกินระหกระเหิรไปแต่โดยไม่มีหลัก ฉะนั้น
 แล้วแหละใครที่ไหนดเล่าเขาจะสวามีภักคณยมชอย ด้วยว่ามิกระบอยแบบ
 แผนประเพณี โดยมีเหตุเช่นนั้นแหละควรแล้วทพระองค์จะรอบคอบ จะ
 ประกอบกิจการใดใดก็ให้ชอยด้วยประเพณี จะไ้ชื่อว่าพระองค์ไ้ปฏิบัติ
 คแล้วโดยถกถวน ตามประมวลที่ข้าพระบาททกณทลณีใดกรายทลตาม
 วิถคคิธรรม แต่โดยลำนนำพทจริยา ซึ่งจะไ้เป็นอนาสสนในพระองค์
 กิธรรมะตามทสมเด็จพระราชบคามีพระราชประสงค์ พระองค์ก็จะได้
 สมคังพระมโนรต ตามนิพนธ์พจนพทโธวาทนแล้วแล

โคลง ๔

ความวิวาทระหว่างผู้	โจทก์เฉลย
กล่าวโทษผู้จำเลย	ชักให้
โดยจริงมิจริงเผย	พจน์ว่า
อย่าโกรธก่อนพิสูจน์ไสร	พิเคราะห์ให้รอบคอบ

สอ^๒บ^๒จำ^๒เล^๒ย^๒ผู้^๒ด^๒ก^๒

ให้^๒ซ^๒อ^๒บ^๒การ^๒พ^๒ิ^๒จ^๒าร^๒ณ^๒า

จ^๒ึง^๒ค^๒อ^๒ย^๒พ^๒ิ^๒พ^๒าก^๒ษ^๒า

แต่^๒ที่^๒ซ^๒อ^๒บ^๒ไม่^๒แ^๒ค^๒ล^๒ว^๒

กล^๒่า^๒ว^๒ห^๒า

ก^๒่อน^๒แ^๒ล^๒ว^๒

ค^๒า^๒ม^๒เห^๒ต^๒

ถู^๒ก^๒ต^๒อ^๒ง^๒ค^๒า^๒ม^๒ส^๒ำ^๒น^๒ว^๒น

ค^๒ว^๒ร^๒ล^๒ง^๒ท^๒อ^๒ษ^๒ผู้^๒ผ^๒ิ^๒ค^๒

ค^๒า^๒ม^๒ค^๒ว^๒

ห^๒ร^๒ือ^๒ป^๒ล^๒ค^๒ป^๒ล^๒อ^๒ย^๒ค^๒อ^๒ย^๒ป^๒ระ^๒ม^๒ว^๒ล^๒

ท^๒อ^๒ษ^๒น^๒ั้น

ป^๒ว^๒ง^๒ป^๒ร^๒า^๒ช^๒ณ^๒์^๒อ^๒า^๒จ^๒ไ^๒ท^๒่^๒ส^๒ว^๒น

ท^๒ร^๒า^๒ย^๒เห^๒ต^๒

ค^๒อ^๒ย^๒พ^๒ร^๒ะ^๒ป^๒ริ^๒ชา^๒ช^๒น^๒

เล^๒ิ^๒ศ^๒ร^๒เ^๒น^๒ว^๒ค^๒ค^๒ิ

บ^๒ุ^๒ณ^๒น^๒จ^๒ัก^๒เล^๒ิ^๒ศ^๒ล^๒ำ

เห^๒ล^๒ือ^๒ห^๒ล^๒า^๒ย

แ^๒ม^๒เ^๒พ^๒ร^๒ะ^๒เค^๒ช^๒ก^๒ระ^๒จ^๒า^๒ย

ท^๒ว^๒ห^๒ล^๒ำ

ท^๒ว^๒ย^๒ร^๒า^๒ษ^๒ฏ^๒ร^๒จ^๒ัก^๒ถ^๒ว^๒า^๒ย

พ^๒ร^๒พ^๒ิ^๒พ^๒ั^๒ณ^๒์

แ^๒ต^๒เ^๒พ^๒ร^๒ะ^๒ผ^๒ุ^๒ป^๒ก^๒ห^๒ล^๒ำ

ม^๒ก^๒ุ^๒ฎ^๒เก^๒ล^๒ำ^๒จ^๒อม^๒ถ^๒ว^๒ล^๒ิ^๒ย^๒

ร^๒ำ^๒ย^๒ค^๒ั^๒น^๒

ก^๒ษ^๒ณ^๒ะ^๒น^๒ั^๒น^๒ช^๒ม^๒ช^๒น^๒ชา^๒ว^๒น^๒ค^๒ร

เม^๒ื่อ^๒ไ^๒ค^๒่^๒ส^๒ก^๒ย^๒ส^๒น^๒ท^๒ร^๒ก^๒ณ^๒ท^๒ล^๒ิ^๒ณ^๒เ^๒ย^๒ล^๒ง

ค^๒ำ^๒ง^๒ก^๒ั^๒ส^๒ง^๒เล^๒ย^๒ง^๒ส^๒า^๒ธ^๒การ^๒อ^๒อ^๒ก^๒เซ^๒ง^๒แ^๒ช^๒เ

แ^๒พ^๒ร^๒ห^๒ล^๒า^๒ย^๒ไป^๒ท^๒ว^๒พ^๒ร^๒ะ^๒น^๒ค^๒ร^๒พ^๒าร^๒า^๒ณ^๒ส^๒

จ^๒ึง^๒ท^๒า^๒ว^๒พ^๒ร^๒ห^๒ม^๒ท^๒ค^๒ธ^๒ก^๒ม^๒ค^๒า^๒ร^๒ส^๒ร^๒เ^๒ย^๒ก^๒อ^๒ำ^๒มา^๒ต^๒ย^๒มา^๒ถ^๒า^๒ม

ว^๒่า^๒ค^๒า^๒ม^๒ซ^๒อ^๒ค^๒ว^๒า^๒ม^๒ท^๒ล^๒ก

ก^๒ณ^๒ท^๒ล^๒ิ^๒ณ^๒ไ^๒ค^๒ว^๒ส^๒ช^๒ช^๒น^๒า

กล^๒่า^๒ว^๒ร^๒ร^๒ม^๒ะ^๒แ^๒ก^๒ป^๒ุ^๒จ^๒ฉ^๒า^๒เร^๒า^๒ไ^๒ค^๒่^๒แ^๒ล^๒ว^๒ค^๒อ^๒ย^๒เซ^๒น^๒ั^๒น^๒ไ^๒ช^๒ร

จ^๒ะ^๒ไ^๒ค^๒่^๒ซ^๒อ^๒ว^๒่า^๒เ^๒อ^๒ไ^๒ค^๒่^๒กระ^๒ท^๒ำ^๒ก^๒ิ^๒จ^๒อ^๒ัน^๒ไ^๒ค^๒ อ^๒ัน^๒ไ^๒ค^๒ร^๒ะ^๒พ^๒ิง^๒ท^๒ำ^๒น^๒ะ^๒อ^๒ำ^๒มา^๒ต^๒ย^๒

จ^๒ึง^๒ห^๒ม^๒

เส^๒ว^๒ก^๒า^๒มา^๒ต^๒ย^๒ค^๒ำ^๒ง^๒ก^๒ั^๒ส^๒น^๒อ^๒ง^๒พ^๒ร^๒ะ^๒บ^๒ร^๒ม^๒ร^๒า^๒ช^๒ไ^๒อ^๒ง^๒การ^๒ว^๒่า

พ^๒ร^๒ะ^๒เจ^๒ำ^๒ข^๒ำ

ข^๒ำ^๒พ^๒ร^๒ะ^๒บ^๒า^๒ท

ก^๒ิ^๒เ^๒ห^๒น^๒ค^๒ว^๒ย^๒เก^๒ล^๒ำ^๒ว^๒่า

เ^๒เ^๒น^๒การ^๒ส^๒ม^๒ค^๒ว^๒ร^๒แ^๒ก^๒ท^๒ำ^๒แ^๒ห^๒น^๒ง^๒ภ^๒ิ^๒ณ^๒ท^๒า^๒ค^๒า^๒ร^๒ก^๒ั^๒น^๒ั^๒น^๒แ^๒ล^๒ว^๒

พระเจ้าข้า จึ่งให้ท้าวพรหมทศราชาตั้งแต่งพระราชธิดาให้อยู่ใน
ตำแหน่งนั้นแล้วไซ้ร้ นกสาลิกาภณทลิลณได้ปฏิบัติราชกิจ ตาม
ปกาสติสมเด็จบรมพรหมทศยพิตรเจ้าจอมภพ นั้นแล้วแล

ร่ายสุภาพ

เมื่อจยเทศนภณทลิลณ	กษัตริย์กสังทต
พุดแก่นกชมพก	คงคราวยคกอนมา
ชาวประชาทรายคค	รียจรลมาพลน
ถึงทนนพรอมเสร์จ	พรหมทศเสด็จประทับอาศน์
เชิญนกปราชญ์ทลศีระ	วางตงกะโคยถน
ชมพกบินเกาะองสา	บรมกษัตราไซ้ร้
แล้วบินไปทเคิม	พรหมทศเริ่มปจฉา
ว่าญุหานกชุก	และลกภณทลิลณ
มคคการต่างกน	โคยชนนขอถาม
ความชมพกมีว่า	กำลังหานธบาย
หมายเอาสิงโคเล็ค	ทประเสริฐยังถน
ขอลกพ่อช่วยคณ	เหตุให้แจ้งกระจำงนอ
ขอเคชะพระบิคา	ข้าพระบาทยนก
ประคจว่ามีขคคค	วางถนให้พินหนง
ถึงมอชาพระองค	คงเห็นเป็นเชนน
พระผู้มีวริยะภาพ	จงทรงทราบขัญหา

ความพล่งห้าท้าวถึง

สองหมายพล่งทรพย์

สพล่งชาติมหาศาล

พล่งทงหาพล่งน

คามร่ำพรรณพล่งกาย

ทรพย์สำหรับเจือจาน

หย่อนกว่าอมจมนทร

กัฏกษัตริย์ชาติมหาศาล

ยังเบ็นทตากว่า

ประเสริฐกว่าพล่งส

กายมาคยาทรพย์สกล

คณมาแต่บรรพบุรุษ

หากอภัยในบุคคล

ย่อมถึงความพินาศ

โดยอาการที่ชั่ว

สยบพันทงกันเหล่า

ก็ย่อมพลนฉิบหาย

หากผู้มีบุญญา

ไค้พูนเพิ่มยิ่งใหญ่

กะสิ่งใดไม่ผิด

หนึ่งพล่งแขนคอกาย

สามนัยพล่งอมาตย์

ห้าพล่งชาญขัญญา

มคคการต่างกัน

ว่าอ่อนหลายกว่าทรพย์

แห่งสังขารโดยชนค

อมจมนอานา

รวมอาการพล่งส

พล่งขัญญาเบ็นเลิศ

มิชบายความว่า

แม่ไพชลย์มาก่อน

มึงมีคจเทวไท

ผู้ไรผลขัญญาทราวม

เพราะขาดความวิจารย์

หลงงนัวผลาญสิน

และมัวเมาการพนัน

ถึงวอควายเช่นน

ย่อมรักษาของเดิม

ใครโดยญาณวิริยะ

กิจที่ควรมีควร

ข้าเพณฺณลวณตองอย่าง
 ขัณฺณยานาอาศัย
 เรบนอนิจจลกขณะ
 ไคณลาครรรอบตน
 เพราะเกลือกกล้วโดยกิจ
 ตามสังเกตอาการ
 มีพระยาชสาร
 มีกายยิ่งใหญ่
 แต่หากทราวมขัณฺณยา
 ลอลวงคิกอบาย
 ตามนสนธิเดิมมี
 แดงการเซนนแล้ว
 ผ่องควยกำลัง

ทางสัคตถึงค
 ในบุคคลผู้เพียร
 ถามพระถามนักปราชญ์
 ทราบเหตุผลกัชว
 พิจารณาโดยเหตุ
 กิ่งตำนานมีว่า
 กำลังหาญมहिมา
 กวามกมลไถมาก
 นกณลาตกว่าโดยกิจ
 ช้างตายเพราะแพกถ
 พระชินสีห์สำแดง
 พระปิศาจแผ้ว
 ฉนแล

โคลง ๔

พลังกายจะใหญ่ล้น
 ทรพยข้อมเขนยัจย
 กายมีส่วนอาศัย
 จะใหญ่ล้ำงามชอย
 กำลังทรพยนยล้น
 อำมาตย์เจ้าธานี

ปานโค กัด
 ไม่น้อย
 บริโภค ทรพยแฮ
 ก็ควยชนขลัง
 โกฎีกัด
 ปกไว้

ภัยพิบัติไม่มี
 ทรัพย์จกคงอยู่ได้
 กำลังอำนาจมั่นคง
 ภัยภัยย่อมเห็นอัสติ
 รวมพลังสไคร์คึก
 พ่างเควตฉัตรกัน
 สพลังทั้งกล่าวแล้ว
 ย่อมเสร็จด้วยปัญญา
 สอບສວນສ່ວນພິຈາ—
 ຈິງຕັດສິນຜົນໄດ້

หมคหมีคร
 อมาตย์ยังกำยัง
 เรืองฤทธิ
 อมาตย์นั้น
 ตามเหตุ
 ร่วมเกล้าเจริญศรี
 โคยคณา
 ฉลาคไซร์
 ราะเหตุ
 ถูกต้องอีกไซ

ร่ายสุภาพ

เมื่อนกโพธิสัตว์
 กำลังหาจบลง
 จริยาสืบประการ
 ภัยร้ายเจริญแล้ว
 ครอบงำคามารดา
 มีควาหวานเป็นต้น
 นำให้เรียนศีลปะ
 ตามวิจารณ์พิทักษ์
 ไม่คือนอกใจให้เคือง

ตรัสจำแนกคติธรรม
 แล้วก็ทรงแสดงธรรมะ
 ตามโวรหามิว่า
 หนึ่งควรทำกุศลสนอง
 ด้วยโภชนากระยาหาร
 สองแนะนำกุลให้บุตรทำ
 ให้ธนะครองสถาน
 สามรักภริยาสัตย์ซื่อ
 และให้เครื่องประดับ

สรรพคุณการเสร็จด้วย
 สारพคฺสินควรจ่าย
 ให้เป็นทนการเรือน
 ด้วยสังคหะวัตถุ
 แต่โดยกิจใดใด
 มีแวนแคว้นกษัตริย์อื่น
 โดยพระทัยปรองคอง
 ด้วยอนสารสังสุข
 ไม่เอาใ้การใด
 กคเขาด้วยอาชญา
 แก่ราษฎรเกินพิภค
 แก่ฤาษีพราหมณ์พรหม
 โดยสถานบุญนิธิ
 จิตบาททวิบาท
 ให้ถึงผลพิบัติ
 ทัมกรรมเป็นทกข์
 ยึดทุโรไทยชาคฺสิน
 ก็เอาธระโดยกิจนี้
 กามกคฺลหกประการ
 สยวณนาบิยังยค
 ตามอนุสาสนช

สช่วยเหลือสงเคราะห์ห่มจ้
 โดยการหมายการณ
 ห้าสงเคราะห์เพื่อนประทัง
 เนะคกิไม่ผิด
 หกไม่ไ้ในกินแค้น
 ให้สุขชื่นพอใจ
 เจ็ดให้ของวาหน
 ปลดทกเมื่อแก่เฒ่า
 แปดไม่เบียดเบียนยท
 เรือกส่วยสาอากร
 เก้าให้จิตข้งขยส
 ผอคมปรีชาชาญ
 สิบให้ศรัทธุสวสค
 ไม่อาฆาตผลาญชน
 ขจิตเลียบชงนิวรรณธรรม
 ทำสขตนเป็นกิจ
 แม่ของคอินทร์เทพเจ้า
 เป็นนนิคคฺลสาม
 ไ้สรวาญโลกนี้โลกหน้า
 โดยวัจนยทปฏิบัติ
 ช้องให้สุขถึง แลนา

โคลง ๔

หนึ่งควรปฏิบัติผู้
 บัณฑิตเกิดเกศา
 เทียบด้วยโกลนนานา
 สมองพระคุณท่านช

หนึ่งเขียนแบบบทให้
 แฉะวิชาอาเกียรณ
 แฉะกิจประคัมภ์เพียร
 ให้คฤหาศน์หอห้าง

หนึ่งให้ครองพระคัมภีร์
 อุปโลกนัยนานา
 ไม่คึกคนอกใจหา
 แบ่งสุขให้ผองแผ้ว

หนึ่งให้สิทธิผู้ร่วม
 สงเคราะห์โดยจนสาร
 โดยจิตคึกคึกชนบาน
 ด้วยพระกรุณาให้

หนึ่งให้มิตรผู้ร่วม
 สังคหะวตถอัน
 ประสงค์เพื่อให้สน
 ตามคฤธรรมไสร

มารคา

คณ

เอมโธ

ชอบด้วยสัพเพชญชน

บุตรเรือน

อย่าร้าง

คิลปะ

เหมาะด้วยการสมัย

ภรรยา

เพริศแพรว

เรื่องโกรธ

กิจล้วนวิไล

ราชการ

สัไสร

บริจาค

ทั่วถ้วนถึงใจ

รักกัน

ชอบใช้

คิลุข

ชอบด้วยอุปถัมภ์

หนึ่งทำกิจสันนิทด้วย
ไม่เบียดบังดินแดน
สั่งท ตพคตอชแทน
ตามพิทักษ์ประโยชน์ให้

หนึ่งให้ความสุขครอง
พาหนะทั้งหลาย
แก่เฒ่าไม่เอาจ่าย
ปลุกปลอบเพื่อสุขให้

หนึ่งนเคราะห์ไพร่บ้าน
โดยเจตนาประเทือง
พอกมีให้เคือง
ฉนั้นผ่อนให้พอใช้

หนึ่งบริจาคโภชนาให้
เลี้ยงชีพโดยนิยม
ครองศีลเจริญสม—
เย็นเกลี้ยงบุญชน

หนึ่งให้อภัยสัตว์ไร
ทวิบาทจตุบาทคณา
ไม่พิฆาตชีว
จึงประสบสุข

แวนแคว้น ต่างนอ
มักได้
โดยสวัสดิ์ คิภาพนา
ทั่วหล้าราชย์

พลนิกาย
ช่วงใช้
ราชกิจ
ทั่วหล้าป่าละเมาะ

พลเมือง
ส่วยให้
โจรราษฎร์
มากน้อยไปคณิง

พราหมณ์พรหม
ท่านนั้น
ณะศักดิ์
เลิศแท้ใดถึง

บรรดา มีเฮย
หมื่น
ให้ออก วายแฮ
ช่องด้วยกุศลธรรม

รายคั้น

เมื่อนกขมิพุกโพธิสัตว์ ได้เสกขรรณธรรมวิยาจขอทาหรณ์
 จิงทวยเทพนิกรในอมรทิพยสถาน ต่างก็ขึ้นกาลให้ ทิพยสุคนธธาร ตกลง
 มาสร่งสนานพระสัระกายจอมกษัตริย์ ชาวพระนครทวึงหวัดต่าง
 ก็พร้อมเพรียงส่งเสียงแซ่ซ้องสาธุการ สรรเสริญบุญญาภินิหาร
 หน่อพระบรมโพธิสัตว์ จิงสมเด็จบรมพรหมทัตตฤคิรส์เรียกอมาคย์มา
 ถามว่า อันนกขมิพุกพระราชโอรสาเอากล่าวธรรมแก่ปัจฉาเรา แต่
 โดยสำเนาตามพุทโธวาทให้ฉลาดรู้คิด ก็จอนันจะไค้ชื่อว่าเธอได้
 กระทำกิจอันใด อันใครจะฟังท่านะอมาคย์ ปวงเหล่าเสวกามาคย์
 ต่างสนองพระบรมราชโองการว่าพระเจ้าข้า ข้าพระบาทก็เห็นด้วยเกล้า
 ว่า ก็จอรรมหาเสวกามาคย์นั้นแล้วพระเจ้าข้า จิงไทท้าวพรหมทัต
 ราชา ก็ทรงแต่งตั้งนกขมิพุก ให้เป็นมุขมนตรี แต่ณะกาลบัดนั้นมา
 สามสฤณาก็ช่วยกันให้โอวาท แต่บรมกษัตริย์ผครองราชย์พาราณสี
 ตลอดทวึงไปถึงชาวบริกมิไค้ขาดเป็นนิจกาล สพรังพร้อมไปด้วยคณา
 ราชบริพารท้าวพรหมทัตไทเป็นต้น ต่างก็ปลื้มขี้ไปด้วยคิลทานการ
 กุศลตามอุปนิสัย ครั้นท้าวพรหมทัตเชอเสด็จสวรรคาลัยไปสู่สคติภพ
 อามาคย์ทั้งหลายก็ช่วยกันจัดการถวายเพลิงพระบรมศพกษัตริย์เสร็จก็
 อัญเชิญเสด็จสามสฤณชาติชนครองราชสมบัติตามพระราชโองการท้าว
 พรหมทัตสั่งไว้ สามคนยผหน่อเนอพทธารงกราช ก็ไม่ทรงรับกลับทรง
 มอขราชสมบัติให้แก่อมาคย์ผู้ใหญ่มิ แล้วตรัสสั่งให้จารกพระราช
 ประเพณีท้าวพรหมทัตลงไว้ในแผ่นทอง เสร็จแล้วสามสฤณชาติก็ขึ้น

ลอบล่องไปสู่ป่า แต่โดยตามอรรถกถาสามนกัน จะตั้งอยู่ใดถึงสหมัน
 ยี่โดยกำหนด ตามพทธรณิพนธ์พจน์แล้วแหละ

เมื่อสมเด็จพระทศพลญาณทรงแสดงธรรมเคนาในสภณชาตก
 ยกเป็นอศตกาล ตามโองการอธิบายตรัสสอนพระเจ้าปเสนทิโกศลจบลง
 แล้วพระองค์ก็ทรงแสดงต่อไปว่า อินทิต้าวพรหมทัตราชามีครอง
 ราชย์ ก็คือว่าพระอานนที่ผู้จอมปราชญ์ พระสาวกตถาคตณกาลยคน
 ก็ส่วนว่านกลาลิกากณชาตณ ก็คือว่าพระอภยวรรณาเถรเจ้านน อินนณ
 สกณมชอว่าเวสสันตรณกาลนมา ก็คือว่าพระภิกขุสารยตร ก็ส่วน
 ว่าอำมาตย์และราชบริพารทั้งหลายที่โดยบรรยายมา ก็คือว่าพทธรณิ
 ตามโดยอรรถนกษัมพกในยคกาลนมา ก็คือว่าเราผู้ตถาคต ตามกำหนด
 ที่ใดแสดงมาแล้วนแล้วแหละ

จบลิลิตสภณชาตก

จบ	ลิลิตลิลิตแจ้ง	สภณชา ตกเซย
สภณ	ชาตสามยักษา	เซยวรุ
ชา	ตรเลิศพิทยา	โลกะ ธรรมแฮ
ตก	พระธรรมนำผู้	อ่านให้หายเขลา
ผู้	ฟัง เฝ้าลิลิตขอ	สารา
ประ	มิ่งคิตอชนา	แน้ไซร
พนธ์	สังคสังคึกษา	กลยตร
	ผูกพทธรณิไว้	เพอควยภักศสาม

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ทหารอากาศ

บางซื่อ พระนคร โทร. ๔๖๔๕๓

เรืออากาศโท สุนทร เจริญแก้ว ผู้พิมพ์โฆษณา

พ.ศ. ๒๕๐๒